

fengslende frihet

om moral
og moralutvikling

dyade

kulturtidsskriftet 4 2003

Øyvind Kvello:

Om moral i det senmoderne samfunn

Turid Suzanne Berg-Nielsen:

Tørre tankevekkere og fuktige fakta

Anne Grete Hersoug:

Glasurgenerasjonen-
selvrettferdig sødme

Maria S. Gjems-Onstad:

Hevnmoral

Turid Suzanne Berg-Nielsen:

De fleste av oss er moralsk umodne

Øyvind Kvello:

Portretter av samvittighetens
mangfold - om deg og meg

HØGSKULEN I SOGN OG FJORDANE

2003 Årg. 35 Nr 4
HSF/FOSS Tidsskrift Dya
Dyade

H0400050

dyade.no

ACEM

Kjære leser

Moral og grenseløshet. Frihet og disiplin. Store krav og lite gjenytelse. Rettigheter uten plikter. Terror og selvrett-ferdighet. Forsakelse og felleskap. Hensyn og medfølelse.

I dette nummer av Dyade drøfter fire skribenter moral med bakgrunn i psykologisk forståelse. Kunnskap om moralutvikling synes i liten grad å være allemannseie. Dyade ønsker å stimulere til debatt om dagens vilkår for psykologisk og moralsk modning hos den enkelte.

“Og moralen er:”
Debatten burde angå oss alle.

Turid S. Berg-Nielsen

Redaktør:

Turid Suzanne Berg-Nielsen

Redaksjon:

Halvor Eifring
Carl Henrik Grøndahl
Eirik Jensen

Redaksjonsekretær:

Trygve Fridstrøm

Lay-out:

Geir Høiby

Administrasjon:

Acem sekretariat

Redaksjonsråd:

Rolf Brandrud
Ole Gjems-Onstad
Torbjørn Hobbøl
Are Holen

Adresser:

Postboks 2559 Solli,
0202 Oslo
Huitfeldtsgt. 49, 0202 Oslo
Telefon: 23 11 87 00
Telefax: 22 83 18 31
Postgiro: 0805 2 09 42 33
dyade@acem.no
dyade.no

Trykk/opplag:

Hegland Trykkeri
1400 eks
Utkommer 4 ganger i året

Abonnement

For året 2003: kr. 190.-

ISSN 0332-5792

Innhold

- 3 *Øyvind Kvello:*
Moral i det senmoderne samfunn
- 14 *Turid Suzanne Berg-Nielsen:*
Tørre tankevekkere og fuktige fakta
- 20 *Anne Grete Hersoug:*
Glasurgenerasjonen - selvrettferdig sødme
- 29 *Maria S. Gjems-Onstad:*
Hevnmoral
- 38 *Turid Suzanne Berg-Nielsen:*
De fleste av oss er moralsk umodne
- 46 *Øyvind Kvello:*
Portretter av samvittighetens mangfold
- om deg og meg

Om artikkelforfatterne:

Øyvind Kvello (1966) er doktorgradsstipendiat i utviklingspsykologi ved NTNU. Jobber til daglig som lektor i spesialpedagogikk ved Høyskolen i Sør-Tøndelag.
Turid Suzanne Berg-Nielsen (1951), Dr. philos er førsteamanuensis i psykologi ved NTNU og kurslærer i Acem
Maria S. Gjems-Onstad (1949) er spesialist i klinisk voksenpsykologi og meditasjonslærer i Acem
Anne-Grete Hersoug (1947), Dr. philos, er post-doktorstipendiat ved Universitetet i Oslo, privatpraktiserende psykolog og kurslærer i Acem

livslyst

29. mai til 6. juni 2004

Halvorsbøle Kurs- og konferansesenter

Acem kommunikasjonskurs

utvikler

emosjonell kompetanse

konfliktmestring

samspill og samarbeid

selvinnstikt

empati

ledelse

arrangeres
en gang
i året
acem.no
23118700

Øyvind Kvello

Moral i det senmoderne samfunn

Hva er det som skjer når kriminaliteten i vestlige land øker i takt med økt levestandard¹? Hovedforklaringen på denne økningen kan ikke være sosial nød.

Norsk forskning (Hellevik²) viser at befolkningen de siste 40 til 50 år i økende grad aksepterer flere handlinger som bryter med lover og regler, har økt forbruk og lar seg i høyere grad styre av øyeblikkets behov og nedprioriterer egen helse.

Andre utviklingstrekk hos den norske befolkningen siden 2. verdenskrig er hedonisme (å følge sine lyster), spontanitet (å ta ting på sparket framfor å planlegge), og higen etter status og materialisme – som leder til investeringer for å gjøre inntrykk på andre via materielle anskaffelser.

Likhetsorientering eller miljøhensyn har ikke økt i betydning. Disse utviklingstrekk har gått parallelt med tydelig vekst i materiell velstand. Selv om det også er mye positivt å trekke fram, så er det grunn til å stille spørsmål om hvorfor vår overflod ikke har ført til økt raushet overfor andre.

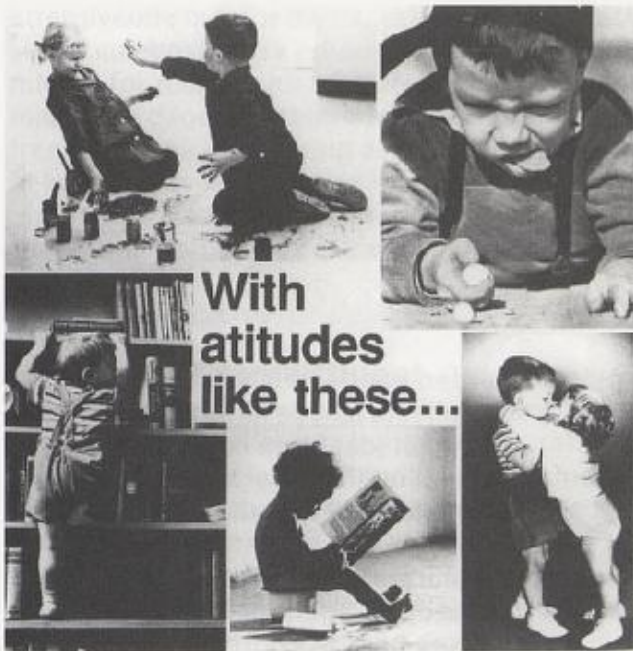
I denne artikkelen forsøker jeg å sette søkelyset på noen trender i dagens moralske resonnering og handling i Norge.

Moralfungering som indikasjon på kvaliteten ved et samfunn

Moral er et fundament i samfunnsbygging og utvikling av det gode liv. I Norge knyttes kanskje begrepet moral lett til syndighet og kristentro. Gode moralske handlinger assosieres lett med et traust liv med forsakelse av glede, utfoldelse, villhet og saftighet. Jeg tror det er en utbredt misoppfatning at moral for mange blir knyttet til religion framfor filosofi, straff framfor belønning, avkall framfor rikdom, og dysterhet framfor livsglede. I Norge er vi kanskje flinkere til å påpeke feil enn styrker hos andre, å korrigere fremfor å belønne, og benytter begrepet moral lettere om handlinger vi misliker eller fordømmer framfor de vi liker og etterstreber. Blir moral oftere et tema når man begår feil enn gode handlinger, så vil man lett utvikle et negativt og konfliktfylt forhold til moral. Moral blir lett å forbinde med blottstillelse når man helst ønsker å skjule noe, å la det man helst vil skal gå i glemmeboka bli laget til vandrehistorier som lever lenge og brer seg til personer og miljøer vi skulle ønske ble holdt i uvitenhet. Sosiologen Emile Dürkheim hevdet at god moral ikke kan indoktrineres, den må forklares. En konsekvens av hans påstand er at jo mer foreldre og voksne skjenner og messer for barn hva det ikke bør gjøre, desto mindre tid blir det til å lære barnet å kjenne gleden av edle handlinger. Å skremme, kjeftte, true og hyppig straffe, benevnes som den sorte pedagogikk. God moral utvikles ikke via sort pedagogikk.

Moral er et komplekst tema og derfor vanskelig å forstå. Moral er preget av generelle føringer i samfunnet og forventninger fra nære, viktige personer. I tillegg er moral et resultat av noen egne valg. Mange av de handlinger vi gjør er imitasjoner av andre og er blitt til rutiner. Siden disse sidene oppleves som en selvfølgelig del av vårt liv, reflekterer vi til daglig i liten grad over dem. Å forstå moral innebærer en bevissthet om menneskers tendenser til først å handle, deretter å forklare hvorfor man handlet som man gjorde. Forklaringen blir laget for å rettferdiggjøre en selv. Målet er å framstå som en person med gode motiver.

Moralsk dømmekraft baseres på forestillingsevne (imanasjon) og innlevelsessevne (empati). Fundamentet i moralske handlinger er å se situasjoner fra flere sider, treffe valg, stå for disse og

**With
attitudes
like these...**

Synet på voksnes forhold til barn i den vestlige verden har gått fra å utvikle lydighet til lykkelighet.

evaluere om effekten av dem rimer med intensjonene. Det er ikke så lett å holde et balansert regnskap for seg selv og andre. Det viser seg at vi har en tendens til å forklare egen suksess med personlige egenskaper (som talenter og intelligens), og miserer med situasjonsfaktorer (uhell, andres skyld). For andre benytter vi motsatt «regnskapsmodell». Kanskje forfører vi oss selv. Mange mennesker tenker positivt om seg selv i to tredjedeler av tilfellene og negativt i en tredjedel. Siden vi vet at det er et dominant behov for oss mennesker å akseptere oss selv, så blir konsekvensen at mange må justere standarder etter prestasjoner eller forføre seg selv. La oss starte med begynnelsen, barndommen, for å forstå hvordan moral utvikles og hvordan vi oppfatter vår egen og andres moralske standarder og handlinger:

Barn som nødvendige, nyttige, normale, dydige, lydige og lykkelige

I de ulike tidsepoker har motivet for å få barn variert – fra nødvendighet for å sikre alderdom, som et resultat av mangel på gode prevensjonsmidler, til et ønske om å bli foreldre. Synet på barn har også endret seg gjennom historien: Barn er blitt beskrevet som styrt av ond vilje, som små voksne, styrt av drifter, som sårbare, kompetente og nå mer som rettighetspersoner. Målene for barneoppdragelse beveger seg i tråd med generelle samfunnsideal. Synet på voksnes forhold til barn i den vestlige

Foreldre som innordner seg er ofte den beste oppskrift på å skape en egosentrisk person. Det kan gi vansker med å fungere i et fellesskap.

verden har derved gått fra å utvikle lydighet (å adlyde autoriteter), dydighet (det "rene barnesinn"), normalitet ("utvikler mitt barn seg normalt?"), til lykkelighet.

Foreldrerollen er avpasset målet for barneoppdragelsen: Forholdet voksne-barn er endret fra en posisjonsorientering til en personorientering, det vil si fra å adlyde og innordne seg autoriteter, til å betrakte enkeltindivid mer likestilt og derved en nedtoning av rang. Det synes som om man i de siste årene i den vestlige verden har forstått lykkelighet som størst mulig grad av frihet og med reduksjon av tilhørighet – altså det som *passer* meg eller som *er* meg, framfor hva som tjener fellesskapet. I dag har foreldre rikelig med muligheter til å kjøpe seg ut av konflikter med sine barn fordi midlet er flyttet fra autoritet til økonomi. Det kan bidra til at dagens unge får

mindre trening i å håndtere konflikter og å lære seg å inngå kompromiss eller å gi etter og innordne seg. De få grenser som foreldre og voksne setter for barn, er tøyelige. Grensesetting av barn har i et historisk perspektiv gått via fysisk avstraffelse, ydmykelse, trusler, irettesettelser, korrigeringer, beskjeder, forklaringer og til i dag: diskusjoner – diskusjoner hvor den unge generasjonen kanskje vinner for ofte. Når foreldre abdiserer fra sin autoritetsposisjon og blir for debatterende og

En person med lav selvtilitt vil både kunne stjele, lyve og utnytte andre. Jo flinkere barnet er til å styre seg selv, desto mindre krever det at foreldrene kontrollerer det.

individ- og samfunnsnivå. Verdimangfold er både et resultat av og åpner opp for økt valgfrihet. Det gir store muligheter til selv å velge livsinnhold og -stil, men en slik frihet stiller på den andre siden også krav til høy bevissthetsgrad knyttet til egne valg og en sterk indre kontroll.

Moral er knyttet til selvoppfatning: Har jeg en høy grad av selvakseptering, så har jeg ofte en høy standard for mine handlinger og valg. Tilsvarende vil jeg ofte ha lave krav til moralsk resonnering og handling hvis jeg ser meg selv som en dårlig person. Eksempelvis vil en dårlig person (det vil si å ha lav selvtilitt) både kunne stjele, lyve og utnytte andre. Ergo vil jeg heller ikke få så dårlig samvittighet etter slike handlinger, som om dette har vært utført av en person med positiv selvakseptering og høye moralkrav til seg selv. Siden de fleste mennesker ofte er noe selvforførende, så liker vi å tenke bedre om oss selv enn det kanskje objektivt sett er grunnlag for. Derfor kan jeg både resonnerer og handle lite edelt, men likevel ha selvtilitt og beskrive meg selv som en person med god moral. Hva vi faktisk gjør, trenger altså ikke å harmonere med selvoppfatningen, for det er store individuelle variasjoner i erkjennelsesgrad av egen utilstrekkelighet. Å ha høy grad av selvaksept er ikke synonymt med selvgodhet. Mens sistnevnte betegner en person som lett betrakter seg som bedre enn andre – en posisjon over andre, så er selvaksept mer et uttrykk for å godta seg selv som en OK person, forsoner seg med de styrker og svakheter man har. Det innebærer en viss selvinnsett. En slik person vil lettere akseptere egen utilstrekkelighet og forsøke å utvikle seg til det bedre, mens en selvgod person ofte vil forkaste andres innspill og ha vansker med å justere seg fordi selvgodhet er nært knyttet til manglende selvinnsett og behov for selvrettferdiggjøring.

Diktaturenes demoralisering

Hvis barn opplever at det tvinges til handlinger ut fra et sterkt autoritetspress, så vil det lett utvikle nyttemoral, det vil si å handle slik det i øyeblikket lønner seg. Barnet identifiserer seg ikke med verdiene som formidles av en sint og uvennlig person. God

barneoppdragelse handler om konsekvent, bestemt, men vennlig ytre kontroll av barnet fra en til to år og fram til omkring ti års alder, deretter en gradvis nedtrapping slik at barnet utvikler en indrestyrt kontroll og ansvarsfølelse. Jo flinkere barnet er til å styre seg selv, desto mindre krever det at foreldrene kontrollerer det. Prosessen går også den andre veien: Hvis ikke foreldrene lar barnet prøve seg på egen hånd, vil det også være vanskelig for barnet å få et tilstrekkelig erfaringsgrunnlag til å utvikle en egen, moden moral.

Beskrivelsen av utvikling av personlig moral, kan godt overføres til et samfunnsperspektiv:

Verdenshistorien gir mange eksempler på diktaturer eller totalitære regimer som styrtes med en påfølgende sterk demping eller fravær av ytre kontroll i form av det militære, politi, rettsvesen og etterretningsstyrker. Det oppstår gjerne lovløse tilstander preget av den sterkeste rett og alvorlige overgrep de sivile imellom. Man kan se dette som et eksempel på at en nasjons innbyggere ikke har hatt anledning til å utvikle en selvstendig moral. Når de strenge rammene oppløses, har ikke befolkningen, sett under ett, tilstrekkelige evner til eller erfaring med å forvalte friheten på en moralsk forsvarlig måte. Altfor hard og rigid ytre kontroll kan hevdes å være en fiende mot utvikling av en god, indrestyrt moral.

Når familien ikke strekker til, så iler pedagoger til?

Mennesket har alltid primært operert i flokk/grupper. Det meste av behov dekkes i dette nettet av relasjoner. Gruppemedlemmene har fordelt oppgaver seg imellom og dekket hverandres behov. De siste to hundreår har det foregått store omveltninger til stadig mindre grupper. Denne størrelsesreduksjonen har ledet til behov for å sette ut oppgaver – eksempelvis opplæring og tilsyn av barn. Man kan hevde at familien spesielt siden begynnelsen av 1800-tallet er tappet for vitale funksjoner og har de siste tiår blitt mer en «sentral» for å gi barn mat og et sted å sove i tillegg til å kjøre barn til og fra aktiviteter. I stedet for at storfamilie/flokk/nettverksmedlemmer tar seg av barn, så er disse funksjoner primært lagt til profesjonelle,

Altfor hard og rigid ytre kontroll kan være en fiende mot utvikling av en god, indrestyrt moral.

60% av lærerne synes ikke det er deres jobb å drive oppdragelse.

pedagogiske arenaer. I de pedagogiske arenaene barnehage og skole har man med årene sett behovet for å lære en god del av barna sosiale ferdigheter (konkrete handlinger) og bistå i utviklingen av sosial kompetanse (å vite når man skal benytte de ulike sosiale ferdigheter), fordi mange barn ikke lenger får tilstrekkelig med

læringsmuligheter i familien eller i fritiden. Dette opplæringsansvaret blir i økende grad lagt til pedagogiske arenaer. Det er med årene importert en rekke kursprogrammer til Norge for å lære barn sosiale ferdigheter og å utvikle deres sosiale kompetanse. Det debatteres blant politikere, foreldre, forskere og andre fagfolk om hva som er barnehagens og skolens rolle: Skal skolen drive med fag eller sosial læring? Føringene for skolen viser tydelig at det ikke er et spørsmål om et enten-eller, men et både-og. Omkring 60% av lærerne synes imidlertid at det ikke er deres jobb å drive oppdragelse.

Dagens unge opplever lettere at de blir fornærmet av andre og utagerer lettere

Det narsissistiske samfunn

Antall barn og unge med psykososiale vansker har ikke økt de siste tretti år i Norge. I denne tidsperioden så synes imidlertid kompleksiteten og alvorligheten i slike vansker forverret. Innledningsvis ble det vist til Helleviks studier, som har et sosiologisk perspektiv. En alternativ forståelse er den pedagogisk-psykologiske. I et slikt perspektiv opplever dagens unge lettere at de blir fornærmet av andre (såkalt narsissistisk krenkelse), og i tillegg utagerer de lettere (såkalt narsissistisk sinne). De skisserte vansker oppstår fordi følelse av tilkortkommenhet og mindreverd blir helt utholdelig. Forventning om ros og bekreftelsesavhengighet kan også lett gi seg utslag i en konkurranseorientert innstilling til andre. Videre vil misunnelse av andres talenter og ferdigheter endres lett til antagelsen at andre også er misunnelig på en selv. Slike mekanismer gjør at en kan føle seg litt

ustøtt, man kommer lett i forsvarsposisjon og overreagerer på andres kritikk eller på opplevelsen av for lite beundring og få komplimenter. Sterk konkurranseorientering kan være en barriere mot nærhet, hensynsfullhet og inkludering. Erich Fromm kan hjelpe oss å forstå noe av de dilemma som er knyttet til min beskrivelse ovenfor: Mennesker strever med en balanse mellom selvstendighet og tilhørighet. Blir man for selvstendig, står man meget fri til å forme sitt liv, men vil ofte preges av ensomhet som blir et resultat av å ikke slippe andre inn på seg eller å ha lite engasjement i andres liv. Blir behovet for tilhørighet sterkt, så blir man lett utydelig som person fordi man i for sterk grad tenker ut fra hva fellesskapet forventer av en og for lite på hva man selv mener.

En utvidet ungdomstid

Det synes som om de ulike faser i livet i dag blir lite markert i forhold til andre livsfaser, i tillegg til at noen av disse fasene blir forlenget. Spesielt har ungdomstiden de siste tiår blitt forlenget, og grensen mot barndom og tidlig voksen alder er blitt utvisket. Barn får i dag lov av sine foreldre å kle seg som tenåringer. Eksempelvis finner man at barn ned i småskolen kler seg som Britney Spears, Christina Aguilera, Kylie eller Beyonce, for å nevne noen. Man ser barn som går med G-stringtruser godt over bukselinningen, og som danser med bevegelser de slett ikke forstår innholdet av. Det er mange foreldre i dag som kler seg nokså likt sine barn og unge, og derved kan dele noe av garderoben sin med dem. Man deler interesser med sine barn, prater om de samme tema på samme måte og ut fra samme erfaring. Ungdomsalderen har ikke bare krøpet nedover i aldersrekkene slik at den starter tidligere, fasen synes altså også å vare lengre. Mange barn og unges foreldre er utviklingsmessig innefor den samme fase som sine barn og unge. Eksempler på forlenget ungdomstid er kanskje 50 og 60 år gamle menn som beskriver seg som gutter, bestemødre på 65 år som ønsker å se ut som om de er 35 år. Det blir en form for resirkulert ungdom, hvor det å ha levd et langt liv ikke skal synes, og at man skal forsøke å se ut som noe man ikke er. Når foreldre og delvis besteforeldre blir

En sterkt utvidet ungdomstid.

for lik ungdommen selv, får ikke barna forbilder for hvordan voksenlivet skal være.

Hvor ble autoritetene av?

Før ble moral formidlet via foreldre med autoritet og befestet via samspill med jevngamle. I dag så mangler mye av autoritetene: Foreldre har tydelige likhetstrekk med ungdom og ønsker å være venner med sine barn, lærere ønsker ikke å drive med oppdragelse, eksstatsminister Gros velomtalte nabokjerring finnes knapt fordi hun er i full stilling og/eller trener på helsestudio eller benytter feriepengene til å løfte øyenbryn og å stramme opp hakepartiet. Kanskje har action-helter fra filmrerretet tatt over for mer naturlige rollemodeller i familie- og samfunnsliv? Kanskje har vi utviklet et søsken-samfunn - hvor alle skal ha litt mer enn de andre? Først når handlingsalternativene blir tydelige, så kan de unge selv ta stilling til dem. Voksne må derved både være tydelige og sikre, men samtidig tillate at barn og unge kan gjøre seg opp en del andre meninger og kanskje utvikle andre holdninger og verdigrunnlag.

Dagens unge er mindre vant med å takle motgang enn bare for et par generasjoner tilbake, som delvis skyldes at foreldre i dag kjøper seg ut av konflikter. Livet skal være «hot» og «easy» - gjerne multistimulerende. Med det mener jeg at de unge aller helst både skal prate med venner, kose seg med et godt måltid samtidig som de hyppig sender og mottar SMS-meldinger. De vokser opp med såpeoperaer og «reality»-TV. Slike konsepter utgjør også en økende andel av sendetid beregnet for voksne. Handler dette om det Andy Warhol benevnte som «Fifteen minutes of stardom», at alle vil gå for slike opplevelser og ekstremeksponering? Markedet strømmer over av tilbud for det lettfordøyelige, det ukompliserte, de «bli-litt-revet-med-og-stem-på-din-favoritt»-konsepter. Slike programmer trenger ikke å ha en skadelige virkning, men i store doser bidrar de neppe til en god moralutvikling. Den store utfordring er at antall timer barn og unge benytter til å se TV er økende, mens tid med voksne er synkende.

Hot and easy

Reality-TV og såpeoperaer

Går det utfor bakke med samfunnet og moralen?

Dagens unge framstår kanskje som forventet med fokus på rettigheter og med få forpliktelser. Men bildet er slett ikke helsort. På den positive siden kan man nevne at de jevnt over er bedre til å søke informasjon, lite autoritetstro, mindre fordomsfulle, tør å utfordre det etablerte, og de er lekne, sammenlignet med de unge for bare 20 til 30 år siden.

Både i Bibelen og filosofiske verker fra flere tusen år tilbake, så uttrykkes bekymring for den kommende generasjon når det gjelder livsstil, dømmekraft og ferdigheter. Stort sett så har det vel gått bra? Kanskje dysterhet på neste generasjons vegne primært bør forstås som en generasjonskonflikt hvor de eldste har meninger om hva den yngste bør ta med seg av verdier og holdninger, mens de yngste også skaper sine egne – som er dynamikken i samfunnsutviklingen. Skepsis og negativisme overfor neste generasjon kan kanskje handle om usikkerhet for det nye og ukjente? Ofte handler det om at man merker seg ekstremverdier. Ekstremverdier gjelder bare for ekstremt få. Forskning viser nemlig at de fleste unge bare er ordinære og ordentlige. De overtar majoriteten av foreldrenes verdier og holdninger, men gir dem egne og nye uttrykksformer. Men en tydelig økning i kriminalitet og rus samt reduksjon av hensynsfullhet som er trekk ved dagens unge og samfunnet gir grunn til bekymring. Selv om det ikke nødvendigvis går utfor bakke med dagens unge eller samfunnet generelt, så kan tendensene være tankevekkende.

Kilder:

1: M. Rutter og D. J. Smith (1995). Psychosocial disorders in young people: Time trends and their causes. Chichester: Wiley & Sons.

2: O. Hellevik (2001). Ungdommens verdisyn – livsfase – eller generasjonsbetinget? Tidsskrift for ungdomsforskning.

3: H. R. Schaffer (1999). Social utvikling. København: Hans Reitzels Forlag.

Turid S. Berg-Nielsen

tørre tankevekkere og fuktige fakta

Denne artikkelen er i hovedsak basert på nyere statistikk fra Statistisk Sentralbyrå om barne- og ungdomskriminalitet og familieprioriteringer. Statistikk om ungdommers rusvaner er hentet fra Statens Institutt for Rusmiddelforskning (SIRUS) og enkelte andre internasjonale studier.

Generell kriminalitet

• Barn og unge utgjør i dag en langt større andel av kriminalitetsregisteret enn for bare fem år siden. I 1992 ble 2000 barn registrert som lovbrutere, mens det tilsvarende antallet var mer enn 4000 i 2001.

På 10 år har det altså skjedd *en fordobling*.

• Tallet på barn under 15 år siktet for voldsforbrytelser var fem ganger så høyt i 2001 som i 1992, dvs. en *femdobling* på 10 år.

• Skadeverk har blitt den nest viktigste grunnen til at unge barn blir registrert som lovbrutere hos politiet.

• Mindre grove vinningslovbrudd er den viktigste grunnen til at barn under den kriminelle lavalder blir registrert hos politiet.

Det er særlig nasking og simpelt tyveri som de yngste vinningslovbruterne nå blir tatt for. Antallet barn tatt for nasking ble nesten *tredoblet* i løpet av perioden 1992-2001.

• De unge jentene fra 13 til 16 år gjør seg særlig gjeldende. I alderen 11 til og med 14 år utgjør jentene 40 prosent av alle siktede med vinningskriminalitet som hovedlovbrudd, og blant 12 og 13-åringene er jentene i flertall når det gjelder nasking og simple tyverier.

• Når det gjelder andre aldersgrupper ble tallet på reaksjoner for forbrytelser også mer enn fordoblet i perioden 1991-2001. Men tar man hensyn til endringer i befolkningens alderssammensetning, finner man at økningen var størst i den yngste aldersgruppen. Raten (reaksjoner per 1000 innbyggere) økte for 15-17-åringene med 116 prosent og for 18-20-åringene med 138 prosent, mens økningen for 21-åringene og eldre var 105 prosent.

• Uavhengig av alder økte kvinneandelen blant straffede for forbrytelser betydelig i perioden 1991-

Siktede fra 5 til 15 år type av lovbrudd pr. 1000

Unge kriminelle øker både i antall og i grovheten av de lovbrudd de begår.

Voldskriminalitet i USA,
relativ økning fra 1960 til
2000 i antall fengslede og
voldskriminelle

2001, og sterkere hos unge straffede enn hos straffede i eldre aldersgrupper. I 2001 var 16 prosent av reaksjonene mot 15-20-åringene rettet mot kvinner, andelen ti år tidligere var 8 prosent.

•Trenden for voldskriminalitet over tid i USA er ikke mer beroligende. Over en 40 års periode er den *tredoblet* og antall innsatte i fengslene er over samme tidsrom mer en *syvdoblet*.

Rusmisbruk og narkotikakriminalitet

•Rusmisbruket blant barn og unge har steget dramatisk de siste 10 årene og stadig flere barn blir tatt for narkotikakriminalitet.

•Statens Institutt for Rusmiddelforskning (SIRUS) viser til at i de siste årene har det skjedd en dramatisk økning i forbruket av alkohol blant ungdom. Det fremgår både av de årlige ungdomsundersøkelsene i regi av SIRUS og den norske delen av den europeiske skoleundersøkelsen blant 15-16 åringer som ble gjennomført i 1995 og 1999. Noe av økningen kan nok skyldes bedret kjøpekraft, men en del må også tilskrives mer liberale holdninger.

•40 % av 15-årige jenter i Danmark drikker minst en gang i uken. Det er en fordobling i løpet av 15 år. I samme tidsrom steg prosentandelen blant gutter fra 37 -til 50.

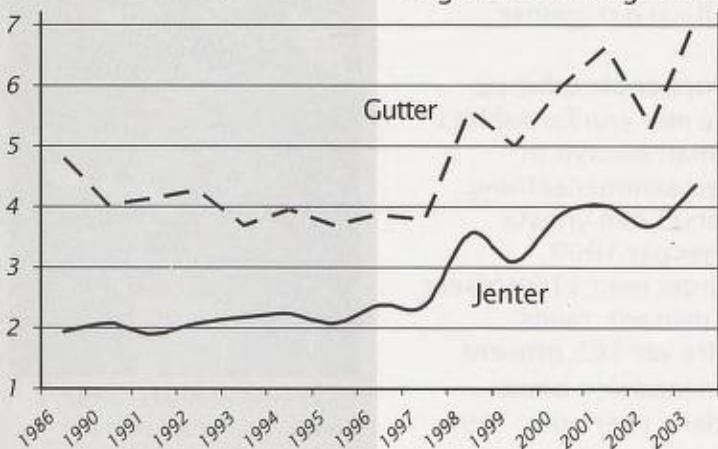
•Tall fra USA viser at 1/5 av all alkohol som omsettes i hele USA drikkes av mindreårige.

•I Storbritannia i dag drikker barn under 16 år *dobbelt så mye* som de gjorde for bare 10 år siden.

•Og trenden er også tilsvarende i hele Europa. I de

siste 10 årene har det vært en formidabel økning i alkoholkonsum blant de aller yngste. Den økende trenden blant barn og unge hva gjelder kriminalitet og rus, kan ikke alene forklares med større innvandring av grupper med andre kulturelt betingede terskler for lovstridige handlinger enn nordmenn. Den kan

Beregnet alkoholkonsum
målt i liter ren alkohol
blant gutter og jenter i
alderen 15-20 år i Norge
fra 1986-2002 (SIRUS):

heller ikke forklares med sosial nød. Det er ingen sammenheng mellom økonomiske nedgangstider og økt kriminalitet. Snarere tvert i mot.

Familien i forandring

For en hver kultur og et hvert samfunn er en av de viktigste oppgavene å overføre regler for ønsket oppførsel, etiske standarder og kulturens spesifikke verdier til de unge som en dag skal overta. Hvis ikke denne oppgaven lykkes, dør kulturen eller verdiene ut. Den primære overføringen av etiske standarder fra en generasjon til en annen skjer innen familien.

Hvordan foregår denne overføringen i familien? Hvis kriminalitetsstatistikken henger sammen med denne familiære overføringen av verdier, så må det de siste 10-20 år ha skjedd en endring, dreining eller forringelse av verdioverføringen innen familien. Hvilke endringer har i så fall skjedd og hvordan kan de henge sammen med barns tilegnelse av moral? Går vi igjen til Statistisk Sentralbyrå kan vi lese om:

- økende antall skilsmisser
- økt "skjørhet" i samboerforhold med hyppigere skifte av partner: tre av fire forhold går i oppløsning
- økende antall barn født utenfor ekteskap
- flere barn i enslige husholdninger
- unge voksne drøyer lengre før de begir seg inn i forpliktende forhold. Tidsklemmen er en arena hvor den moderne to-karriere familien blir pinlig tydelig. Her utkjempes partnerkonflikter, motstridende behov mellom voksne, den enes selvopptatthet mot den andres. Hva gjelder antall timer som førskolebarn tilbringer sammen med foreldre i løpet

Mer rus blant unge jenter.

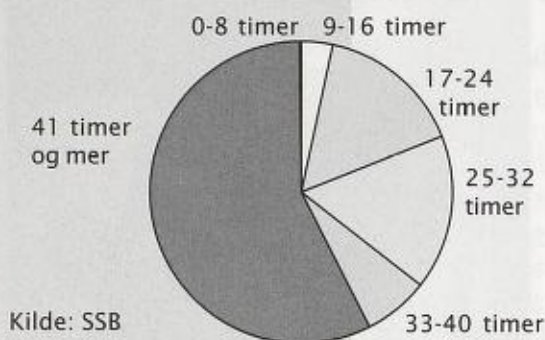

Mer kamp om tiden når begge har behov.

Antall timer i barnehage

etter avtalt oppholdstid i uken. Hele landet.

15.12.2001

Kilde: SSB

av en arbeidsuke, er stadig minkende. Nesten 60% av dagens førskolebarn tilbringer mer enn 41 timer i uken i barnehage.

Noen mener at foreldre i dag er "flinkere" med sine barn enn tidligere. Og på noen områder er det sikkert sant. Men i flere av døgnetts timer overlates barnet til offentlig omsorg - barnehage, skole, skolefritidsordning. Skal barnehage og skole sørge for den moralsk/etiske modningen hos den enkelte elev?

Når det gjelder antall foreldre som er mindre egnet til å ta seg av barn på en ansvarlig måte, synes også dette tallet å stige. I alle fall har det aldri vært flere barn med tiltak fra barnevernet enn i dag, over 33 000, hvorav over 6000 av dem er under omsorg av barnevernet.

Endringen i ytre familiestrukturer er ikke den eneste som har funnet sted de siste 10 år. På et område har det skjedd en sosial revolusjon i løpet av en generasjon: verdier og holdninger til hvordan barn bør oppdras. Det er få som stiller spørsmål om alle aspekter ved denne sosiale revolusjonen har utelukkende vært et gode.

Det er neppe en forklaring på hvorfor det er blitt mer enn en fordobling på 10 år av barn som stjeler, ruser seg og er mer voldelige. Hvis økningen fortsetter i samme tempo, er det litt uforsvarlig å bruke 10-20 år på å finne ut av årsakene.

■ ACEM
NORSK YOGA-SKOLE

yogafølelsen

Acem yoga
40 års erfaring

yoga.no
yoga.no
23118700

Anne Grete Hersoug

glasurgenerasjonen

selvrettferdig sødme

"From the day your baby is born, you must teach him to do without things. Children today love luxury too much. They have execrable manners, flaunt authority, have no respect for their elders. They no longer rise when parents or teachers enter the room. What kind of awful creatures will they be when they grow up?"

Sophocles (469-399 BC)

Dessertgenerasjonen har levd med velferds privilegier, lav arbeidsledighet, trygge jobber og materielle goder. Nå er deres barn på vei inn i de voksnes rekker. Barna er blitt kalt glasurgenerasjonen. Hva er deres særpreg? De har fått mye oppmerksomhet og bekreftelse, og er vant til å få mye uten at det er blitt stilt så store krav til dem. En karakteristisk holdning hos dem er at egne behov gir dem en selvfølgelig rett til å stille krav til andre.

Har vi unngått å stille rimelige, naturlige krav til barna fordi det var ubehagelig, brysomt og støtte på motstand? Den amerikanske forfatter Damon hevder at vi forventer for lite, og beskriver inngående hvordan dette preger barnas oppvekst. Stikk motsatt det som var den gode hensikt, ser det ut til at de ender opp med en ustabil, sårbar eller dårlig selvfølelse. De føler seg ikke så mye verdt når det kreves for lite av dem i forhold til det de har kapasitet til.

Damon beskriver også hvordan deres egosentriske holdninger kan gi seg utslag i voldelige handlinger hos tenåringer som i utgangspunktet ikke er ungdomskriminelle. Noen ranet for eksempel en blind eldre person, med den begrunnelse at sjansen for å bli tatt var minimal. De blinde var jo ikke i stand til å gi politiet noe signalement. Handlingen provoserer spesielt fordi det virker som de ikke ser noen grunn til å ha dårlig samvittighet. De er mer opptatt av at det er de selv som mangler noe. De har fått for lite og føler seg forfordelt. Denne mangeltilstanden foster en følelse av selvrettferdighet som gir dem et påskudd for kriminelle handlinger der de skaffer seg det de har behov for.

Vi trenger bekreftelse på at vår person verdsettes og at vår innsats legges merke til. Dette opplever de fleste som naturlig og rimelig. I glasurgenerasjonen blir mange vant til å få bekreftelse uten å yte noe, og utvikler en forventning om ros for alt de gjør. Den indre følelsen er at det aldri blir for mye ros.

Men det er som om det aldri blir nok uansett hvor mye de får. I oppveksten deres var en ting forutsigbart: foreldrene gav mye

Det er som om det aldri blir nok uansett hvor mye de får av oppmerksomhet og anerkjennelse.

I'm terrific (jeg er enestående)

Foreldregenerasjonen var fornøyd med å være alminnelige. Å føle seg ok (I'm OK), i tråd med hippie – tidsånden, var greit nok. Man behøvde ikke å streve så mye eller være spesielt ambisiøs mht karriere og prestasjoner. De fikk lett tilgang på god utdanning, og det var lett å få greie jobber som passet til utdannelsen. For de fleste var det tilstrekkelig. For deres barn ser det ut til å være mer komplisert. Å bare være den man er, dvs "bare" alminnelig, oppleves ikke som nok. Det ser ut som at noe av det verste er å ikke være enestående eller spesiell, og at dette er et meget ømt område.

Damon beskriver hvordan noe som er ment å støtte barns utvikling av positiv selvoppfatning, kan utarte til det karikerte, for eksempel når amerikanske barnehager lærer barna opp til å si: I'm terrific, jeg er enestående, uten noen spesiell grunn. Når barna går hjem på slutten av dagen, skal de ha fått innprentet denne selvoppfatningen. Anna, fire år,

oppmerksomhet og var ettergivende for deres behov. Verden utenfor hjemmet er mer uforutsigbar, og der er det ikke en selvfølge å få så mye bekreftelse. Mange føler seg snytt for den selvfølgelige positive oppmerksomhet og oppfølging de er vant til å få. Mangelfølelsen nærer en holdning av å ha rett til å klage.

spurte hva det betydde, men fikk ikke noe meningsfylt svar, for det var ikke lett for de voksne å knytte det til noe enestående ved henne som hun kunne kjenne seg igjen i. Like fullt skal barna lære å si at de er enestående. Kan en så velment pedagogikk ha noen utilsiktede negative konsekvenser? Barn som Anna kan bli mer selvpoptatte enn de ellers ville blitt, skjønt det virker ikke så negativt all den tid de er relativt små. Mor og far synes de er uimotståelig søte uansett. Når de blir eldre, virker deres selvpoptatte behov mindre søtt. Det er en utfordring for foreldre å hjelpe større barn å bygge ned selvpoptatthet og utvikle realistiske positive selvpoppfatninger.

I'm terrific - barna har en selvfølgelig opplevelse av å ha rett til bekreftelse og støtte. De opplever sine behov som det viktigste i verden, blir lett kravstore. Selv om foreldrene ikke ønsker at barna skal utvikle en selvrettferdig holdning til verden, kan det være vanskelig for dem å se konsekvensene av for mye ettergivenhet og for lite krav. Foreldre som selv har hemninger og strever med selvhevdelse, kan ha som en skjult agenda at barna skal få deres fulle støtte til å hevde seg mer. Barnet utvikler seg muligens til å bli med selvhevdende, men samtidig også mer selvpoptatt. Allerede mens barna er i tidlig skolealder opplever lærere at elever ikke bare er uimotståelige sjarmtroll, og strør ikke om seg med ros hele tiden. Når barna møter denne realiteten, kan de bli frustrerte og føle at de ikke fikk det de hadde rett til. I skole- og studietiden er det ofte ikke samsvar mellom hvordan barn vurderer egen innsats, og hvordan læreren vurderer det samme. Egen vurdering er ofte mer positiv enn lærerens. Mange klager og krever sin rett: det er for mye å gjøre og for kjedelig på skolen, de får ikke arbeide med de har mest lyst til, og ergo er læreren dårlig.

Selvrettferdighetsholdningen er vanskelig å modifisere senere. Det er som blinde flekker i selvpoplevelsen, og man ser bare det berettigede i sine egne krav. Noe av det provoserende med å bli stilt krav til på skolen, er at det betyr at andre har rett til å vurdere en.

Glasurgenerasjonen kan oppleve en selvfølgelig rett å klage når det går dårlig på eksamen. Hvor berettiget det er, kan variere. En student som ikke var fornøyd med karakteren, klaget. Han fikk møte komiteen, og det første han ble spurt om var om han hadde lest pensum. Han måtte innrømme at det hadde han ikke. Likevel følte han seg i sin fulle rett til å kreve bedre karakter. Skal kravene til utdanning senkes når strykprosenten stiger, fordi det kan hjelpe flere til å komme seg lettere gjennom studiene? Hvem skal sette grensene, og hvilke krav skal gjelde? Det er opplagt at ingen vil ha ingeniører som regner feil når broer skal

Det må være lov å rope ut: Jeg gir blanke i andres krav!

Elever er ikke bare uimotståelige sjarmtroll

Hvilken karakter får jeg?

konstrueres, mens det på andre områder kan være lettere å være ettergivende når noen krever lavere strykprosent. Eksamensjuks fører ikke til de store overskrifter, og man avfinner seg med det så lenge det foregår i mindre målestokk. Men det blir et større problem hvis flere og flere jukser til eksamen uten å få dårlig samvittighet - fordi "alle andre gjør det og hvorfor skal ikke jeg også".

Også i internasjonal presse har glasurgenerasjonen blitt viet oppmerksomhet.

DER SPIEGEL

Alles haben,
alles dürfen,
alles wollen

Die verwöhnten Kleinen

Jeg greier ikke frustrasjoner

Når de slutter å være barn, kan glasurgenerasjonen være ganske uforberedt på å takle egne skiftende følelser og stemninger. Fra innsiden opplever de seg sårbare når den uunnværlige bekreftelsen uteblir. Den ubehagelige mangelfølelsen som oppstår, kan oppleves som utholdelig. Mange får vanskelig for å holde ut med seg selv. Problemer i forhold til studier, jobb og andre mennesker, kan også være vanskelig å takle. Selvoppfatningen svinger fort fra I'm terrific til I'm no good (ingen ting). Enkelte ganger sjokkeres omgivelsene av helt uforståelige selvmord blant meget begavede unge mennesker, uten forvarsel, i et tilsynelatende vellykket liv.

Første krav til jobben: gi meg mulighet til å utfolde meg

Når eksamenspapiret er i hånden, er det viktigste ønske å få en jobb som gir sjansen til personlig utfoldelse. Møtet med realiteten kan bli en nedtur hvis ikke jobben ble den selvrealiserende opplevelsen man håpet. En spennende jobb skulle helst stå klar, og åpnet dører og gitt nye muligheter. Mange sier til seg selv at det de gjør bare er midlertidig, mens de venter på den egentlige jobben. Det voksne liv har egentlig ikke begynt, for det var ikke slik det skulle blitt. Man skulle vært et helt annet sted enn man er. En slik holdning kan vare ved gjennom flere livsfaser og jobber. Kjedsomheten kommer lett sigende hvis man ikke føler seg verdsatt nok og ikke får utfoldet seg nok. En rettighetsorientert livsholdning tilsier at vi fortjener hjelp og støtte for å oppnå det vi ønsker. Arbeidsgiveren har kanskje et annet syn på hva som teller mest: følelsesmessige behov eller et bidrag til resultater. Når det er langt mellom attraktive jobber for nyutdannede, er dette i seg selv en utfordring å mestre. Det er verken en selvvalgt eller selvforskyldt situasjon. Men det blir ikke enklere hvis man i en slik situasjon sitter fast i en egosentrisk oppfatning der jobben først og fremst skal være et sted å realisere seg selv. Man prøver på et plan å tilpasse seg arbeidsmarkedet, men har samtidig en underliggende dyp frustrasjon over å være forfordelt og ikke ha blitt gitt muligheter.

Kan vi gi slipp på retten til å stille krav?

Noen blir kanskje stimulert til økt innsats når bekreftelse på jobb uteblir, men mange av dem som ikke føler seg verdsatt, vil oppleve jobben lite motiverende. Det oppleves provoserende å bli pålagt krevende oppgaver. Selve det å bli stilt krav til kan føles krenkende: "Jeg vil selv bestemme hva jeg skal gjøre, og det skal helst være noe nytt og spennende, ellers er det kjedelig". Det virker fjernt å se det fra arbeidsgivers perspektiv. Å skifte jobb hjelper ikke for dem som uansett finner noe å klage over.

Hvem har førsteretten til å få i parforhold?

En viss egosentrisitet er nødvendig for å sikre at vitale behov dekkes i eget liv. Å bli ivaretatt av andre er et primært behov hos alle mennesker. Hvis dette behovet dominerer de fleste områder i livet, kan det svekke vår kapasitet til å ivareta andre enn oss selv. Hvordan går det i parforhold når begge føler en selvfølgelig rett til å få bekreftelse? Når den blinde forelskelsen er over høydepunktet, begynner han og hun å se mer av de alminnelige personlighetstrekkene hos hverandre. Når man ser hverandre som virkelige personer og ikke den man forelsket seg i, krever det

overbærenhet med den andres særegenheter og mindre sjarmerende trekk. Hvordan får begge ivaretatt sine behov hvis begge fungerer like egosentrisk og vil at deres følelsesmessige behov skal komme i første rekke? Den selvopptatte finner det ikke naturlig å tenke på den andres behov før han/hun selv har fått det mest nødvendige emosjonelle påfyll. Blinde flekker gjør det vanskelig å se hvor grensen går for det rimelige og urimelige.

Rettighetsholdning hos en eller begge vil virke inn på parforholdet. Når bare en om gangen kan være i sentrum, oppstår kamp om å få: hvem har førsteretten til å få dekket de mest imperative behov – for eksempel for udelt oppmerksomhet, trøst og sympati? Noen finner det hensiktsmessig å la behovet for følelsesmessige påfyll gå på omgang, omtrent som når man har hver sin tur i spill: hvem er det sin tur å få støtte og oppmuntring i dag? Så lenge det varer, gjelder regelen om at den første til å melde fra om behov har rett til å få først, og partneren kan ikke kreve det samme før førstemann godkjenner det. Hvis denne situasjonen gjentar seg ofte, føler sannsynligvis begge at de mangler noe og håper at den andre kan gi. Begge kan ønske bekreftelse av følelser: forståelse for hvorfor man er irritert, at det er god grunn til å være sint! Bestillingen er full overbærenhet, uten innsigelser eller motforestillinger. Kritiske bemerkninger er ikke tillatt før jeg gir klarsignal for det, selv om jeg har glemt noe eller ikke orket å gjøre det jeg hadde lovet. Inntil da må jeg slippe å forholde meg til at du også har dine behov. Et parforhold med to som er like selvsentrerte, krever tilpasninger. Det er ikke fornuften som rår når imperative følelsesmessige behov dukker opp.

Den ideelle partner?

Noen føler seg forfordelt hele tiden. Det nærer en følelse av at det sentrale i livet er rettigheter. Subjektivt opplevd, innenfra, ser det kanskje slik ut: "Jeg er min fulle rett til å forlange det som er viktig for meg og klandre andre hvis jeg ikke blir imøtekommet". Av og til bare må vi finne noe å klage over, for det avlaster ubehaget ved mangelfølelsen. Objektivt opplevd, sett utenfra, ser det kanskje ut som kravstorhet. Å oppdage at man har en partner med like sterke krav til bekreftelse og oppmerksomhet som en selv kan

vekke ulike reaksjoner, f.eks. at den andres behov virker urimelige. Det er best å være den som stiller krav og er raskt frempå med behov. Et tilbakevendende tema kan være: Hvem skal gi noe nå? Jeg eller du? Greier vi å vurdere hva som faktisk blir gitt? Erfaring viser at de fleste som lever i parforhold faktisk opplever det slik at de får 30 % og gir 70 %. Når parforholdet fungerer tilfredsstillende, synes både han og hun at det er greit nok. Verre er det for dem som ikke finner seg i å få det de tror er bare 30 %.

I det selvrettferdige perspektiv gjør man seg blind for egne trekk som utløser frustrasjon hos partneren. Vårt eget perspektiv på hva som er viktig å utvikle, stemmer ikke nødvendigvis med hva den andre mener vi trenger å bearbeide, f.eks. kravstorheten. På dette området er det mye som forblir usagt, og dialoger om dette blir dessverre sjelden holdt. Den selvinnsettende som sitter lengst inne, som er vanskeligst å godta, og som man absolutt ikke kjenner seg selv igjen i, er innsikten i egen selvrettferdighet. Her har vi et fordreid perspektiv på oss selv. Selvinnsettende forutsetter en villighet til å forstå hvordan andre ser en. Den egosentriske kan gå uforandret gjennom livet hvis han/hun ikke er åpen for å ta inn andres oppfatning av dem.

To barnløse voksne kan bryte ut av et parforhold når de selv føler for det. Den muligheten er ikke like selvfølgelig når man har barn, selv om skilsmissestatistikken viser at det i høyeste grad fortsatt er mulig. En av grunnene til at unge par velger bort å få barn, er at de prioriterer frihet, karriere og selvrealisering. Flere føler seg dessuten ikke voksne nok selv om alderen tilsier at de er det. Det er ikke samsvar mellom alderen og den modenhet de føler at de har. Er dette et utslag av å få være i tenåringsposisjon for lenge – å være en som fremdeles skal få, alltid bli forstått – eller en som ennå ikke har fått realisert seg selv nok? Å bli foreldre virker lite fristende for dem som er redde for å miste personlig frihet. Få ting i det moderne liv krever en tilsvarende forandring. Man gir avkall på egne behov, uten overtidsbetaling eller annen

De fleste som lever i parforhold opplever at de får 30% og gir 70%. Verst blir det for de som ikke finner seg i å få bare det de tror er 30%.

Mange unge velger bort å få barn, både for å få frihet og fordi de ikke føler seg voksne nok, tross alderen.

Gorbatsjov uttalte en gang at amerikanerne bare var opptatt av: "feeling good about themselves".

kompensasjon.

Samfunnsmessige konsekvenser av at selvrettferdighet og kravstorhet preger en generasjon

Det kan virke som krav- og grådighetsholdninger blir lite sett, lite formulert og lite problematisert.

Samtiden kan virke blind for hvor høyt det skrikes om å få mest, og hvilket selvrettferdig krav det er at andre skal dekke ens behov. Det er en innarbeidet holdning at ingen lønnstillegg er gode nok, uansett hvor store de er, og det er meget forutsigbart at det blir en klagestorm når statsbudsjettet legges frem. Vi ser tendenser til at politikere både på høyre- og venstresiden identifiserer seg med sine velgergruppers krav, og fører politikk på vegne av sine støttespillere. Saker styres av intensiteten i kravene og sees ofte i et kortsiktig perspektiv, f eks frem til neste valg. I politikken dominerer populistiske holdninger, med lite bremses på bruk av samfunnets midler, så lenge det betyr flere stemmer og økt partioppslutning. Det kan av og til gå på bekostning av viktigere saker. Politikere vegrer seg mot å skjære gjennom samtidens kravholdninger. De har vanskelig for å ta tak i langtidsplanlegging av felles ansvarsområder hvis det innebærer upopulære tiltak. Hva vil skje når glasurgenerasjonen overtar det politiske landskap for alvor og må ta ansvaret for upopulære saker? Hvordan vil de forholde seg til kravstorhet og klagestormer?

Maria S. Gjems-Onstad
hevn moral

forelskelsen kanskje var. Beskyttelse mot egen elendighet. Og varheten i forelskelsen var kanskje balansen på denne knivseggen, er jeg elendig eller har jeg fått et friminutt, et bevis på det ikke er så ille. Du visste at den andres idealisering ikke stemte, men sannelig var det deilig.

Studentenes svømmetur

Milan Kundra snakker i Latterens og glemselens bok om Litost. "Litost betegner en følelse så umåtelig utdradd som et trekkspill, en følelse som er en syntese av mange andre følelser: sorg, medfølelse, selvbekredning og savn. Den første stavelse i dette ord, er som en forlatt hunds klage." Han angir et eksempel. En student og en studine svømmer i en elv. Han er en elendig svømmer, hun veltrent og god. Begge er forelsket. I begynnelsen av svømmeturen er hun taktfull nok til å holde følge med han. På slutten legger hun på mer fart og svømmer til den andre elvebredden. Han forsøker å følge med, men får munnen full av vann. Han tenker på sin egen lite sportslige bakgrunn, sin overbeskyttende mor. Etter svømmeturen er han taus, såret, og kjenner en impuls til å slå henne. Hun spør hva som er i veien. Han bebreider henne at hun svømte til den andre elvebredden, "der er det jo et dragsug, det kunne vært farlig". Han har forbudt henne å gjøre slikt, og han slår henne. Hun gråter, han omfavner henne, og ved synet av hennes tårer smelter hans litost. Litost fungerer som en totaktsmotor. Følelsen av pine etterfølges av en trang til hevn. Hevnenes mål er å bevirke at den andre også skal føle seg like elendig.

Etter svømmeturen er han taus, såret, og kjenner en impuls til å slå henne.

Når begge er elendige, kan det være lettere å forenes. Gjengjeldsens impuls er almenmenneskelig og urgammel i intime forhold. Desto mer man erfarer av egen ufullkommenhet, jo mer motstandsdyktig mot litost er man. Den unge er derfor mest utsatt, likeledes den som i stor grad regulerer sitt selvbilde etter bekreftende respons fra andre. "Jeg kan ikke lengre basere min selvtilitt på noe av det du sier, du går jo helt av skaftet og kritiserer meg" er utsagnet fra partneren som har fått sin elendighet ramset opp. Men de fleste møter dilemmaet; Når skal man tilgi, glemme og bli forsonet? Når er det behov for oppgjør, og når er ønsket om oppgjør uttrykk for at man ruger på krenkelser, svulmer opp av litost og higer etter hevn.

Gjengjeldsens impuls er almenmenneskelig og urgammel i intime forhold.

Å gå av skaftet

Av og til er krenkelsene eller overtrampene krystallklare. Wilhelm var en ung mann som ble utsatt for blind vold. Jevnaldrende slyngler, i lett beruset tilstand, dytter, egger og skyver han ut i trafikken. Med ett ble hans tilværelsen totalt forandret; store skader, kroniske smerter og dårlige funksjoner. Fra å være en suksessrik ung mann på stormskritt mot voksenverden, får han lyst til å gjemme seg, slikke sine sår og dyrke hevntanker. 10 år går og han festner i bitterhet. Han er gjennom en runddans i byråkratiet; erstatningssaker, trygdekontor, behandlere. Mot alle odds klarer han å ta en utdanning, men bitterheten vokser som en kreftsvulst. Hva handler det om? En ung mann med investering i en vellykket fremtid og et selvbilde knyttet til suksess, er fratatt ikke bare drømmen men det han opplevde som garanti for vellykkethet. Igjen har han et knust selvbilde.

Wilhelm er et offer, de andre gjerningsmenn. Skyldspørsmålet er klart. Arenaen for forsoning er

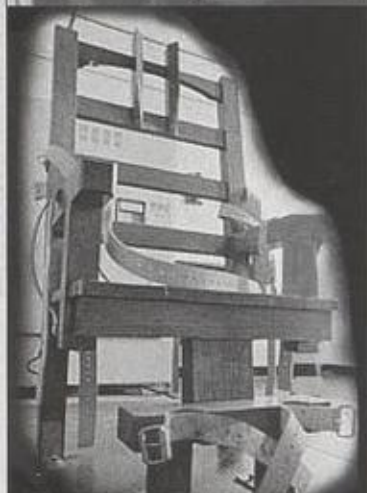
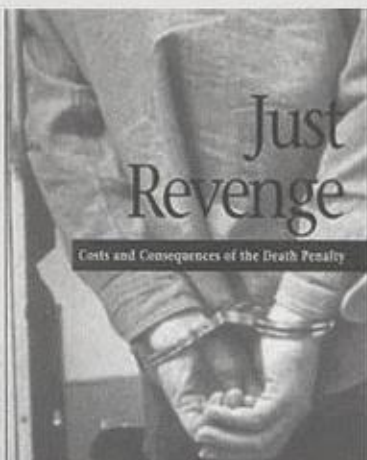
vanskelig. Vi andre er ofte i mer uklare situasjoner. Vi er ikke bare krenket, men vi krenker. Ekteskap består sjelden av gjerningsmenn og ofre. De fleste vil i perioder selv om de fanges av selvrettferdighet og hevnrønsker, vite at her er det to som bidrar. Er det meg som roter det til eller har jeg rett til å være krenket? Er mitt raseri begrunnet i den andres atferd, eller stiger det frem fra mine bortgjemte lommer? Hvor umulig er den andre, og hvor umulig er jeg selv? Mange finner strategier til hvordan de kan leve sammen og ha en viss balanse, basert på hvor mye hver enkelt tåler å se av sin egen elendighet, eller hvordan de sammen enes om ikke å se. Koder som fungerer kan være: "Vårt forhold er basert på at vi begge synes at du er dum." "Vi er begge mest komfortable med at jeg beundrer deg." "Vi overlever best ved at vi fordeler skyld og skam noenlunde likt." "Hvis jeg ikke sier hva jeg tenker, kan jeg bevare forholdet". Men når kodene brytes, og balansen forstyrres, faller ofte en eller begge inn i elendighet og litost.

Å se den andres elendighet gjør det nesten alltid lettere å bære egen. Hvis innsikten er gjensidig, uten at en kludrer det til med forsert likedeling av skyld og ansvar, bringer delt innsikt nesten alltid noe forsonende med seg. Å se, og å se sammen innebærer å akseptere ulikheter. Å se alene, uten å kunne dele innsikten, er vanskelig. Jeg kan ikke si det jeg tenker. Jeg forsøker å se, men jeg skal ikke holde dommedag. Er det rett det jeg tror, eller blir jeg bedrevitende og selvforherligende?

Å se seg selv er kanskje det vanskeligste. For å se seg selv må man ha fokus på egen elendighet selv om man mener at det er berettiget med fokus på den andre. Wilhelm ble også bedt om å se på seg selv, noe han synes var helt uberettiget. Han var jo hvit. Men psykologen lurte på hva som gjorde at bitterheten ble til en voksende kreftsvulst. Hvorfor hadde han trodd at han var garantert suksess? Hos hjelperen klager de fleste over ektefellen. Responsen kan være: Det er du som er her. Det er deg du kan forandre. Å rydde opp i minefelt rundt hevn, forsoning, skyld og ansvar er komplisert. Forandring

A se den andres elendighet gjør det nesten alltid lettere å bære egen.

Gjengjeldelse har alltid vært en del av straffesystemet, enten vi snakker om USAs dødstraff eller blodhevn i det norrøne samfunn.

kan som oftest bare forankres hos en selv.

Forebygging av litost

Sentralt i Wilhelms historie er at han ikke syntes at gjerningsmennene fikk adekvat straff. "Hadde jeg bare visst at de fikk svi, ville det være lettere å bære."

Wilhelm var skoleelev da det skjedde.

Gjerningsmennene, elever på samme skole, fikk en ukes utvisning, og deretter ønsket lærerene at de skulle snakke sammen. Wilhelm følte at hans liv var ødelagt. Han ville ikke snakke, han hatet.

Det ser ut til å være alment at ofrene for brotsverk ikke føler så sterkt behov for gjengjeldelse hvis en objektiv instans sørger for at overgripere får en rimelig straff. I USA er det vanlig at når dødsstraffen iverksettes, sitter pårørende til ofrene og bevitner seansen. De vil forsikre seg at rettferdighet skjer fyldest, - og faller etter sigende mer til ro etterpå.

Tidlig norrønt samfunn hadde satt gjengjeldelse i system med blodhevn. Øye for øye og tann for tann. Tar du min far, har jeg en slags forpliktelse til å ta din. Moderne samfunn vil fort karakterisere denne kulturens forhold til hevn og moral som primitiv. Likevel ser det ut til at mange vestlige samfunn utvikler en hevnkultur, særlig blant unge. Skolehverdagen er full av episoder som aktualiserer temaene straff, hevn og gjengjeldelse. En videregående skole i Oslo får besøk av en gjeng fra en annen skole på en annen kant av byen. Gjengen har med seg kniver og skal ta noen som har trent seg inn på en skolefest på den andre skolen, og muligens "rota" med noen av jentene. Gjengens moral er: De trenger å lære. De voksne står overfor den vanskelige oppgave å skape ro og orden, vise rettferdighet, og ikke gi konsekvenser som avler til nye hevnaksjoner. En rettferdighet som roer gemyttene uten å spille på blodhevns brutalitet.

I storsamfunnet er straffeutmåling og rettspraksis en manifestasjon av samfunnets holdning til straff, forsoning og hevn. Hvis straffene er for milde, kan det se ut som om borgerne ønsker å ta skjeen i egen hånd, jfr. ulike former for borgervern der innbyggerne selv vil opprettholde justis. Hvis straffene er for strenge derimot, utvikles en dobbeltmoral og kanskje en hevnkultur, ikke rettet mot gjerningsmennene, men mot systemet og straffeutmålerne. Balansen er

lovgivernes og rettsapparatets utfordring. Gjengjeldelse, hevn og almenprevensjon. Tykke bøker er skrevet om dette i rettsvitenskap. Her trekkes det frem kun som paralleller til de mer individuelle forhold.

Tsjekkeres opprør – Inderes aksept

Milan M. Kundera var opptatt av at begrepet litost er født i Bøhmen. Han mente at tsjekkernes historie som de evig opprørere, er den pinefulle og masochistiske smertes historie, og at dette er historien om litost. Som eksempel viser han til Tsjekoslovakia i 1968, okkupert av russiske tanks, og til folks holdning, konkretisert i slagordet. "Vi ønsker ingen kompromisser, bare seier." Ønsket var ikke bare urealistisk, men destruktivt. I realiteten sto valget bare mellom ulike typer nederlag. Slagordet var ikke fornuft, det var litost. Parallellen til individer er ikke vanskelig. George ødelegger for Martha, og Martha for George, men begge ødelegger mest for seg selv. Og ingen andre enn Wilhelm lider under hans bitre hevntvang.

Andre kulturer er kanskje i mindre grad preget av litost. I India finnes muligens grupper som er lite preget av tanken om gjengjeldelse. Boken "A fine balance" av Rohinton Mistry beskriver livsløpet til to skreddere fra landsbygda som ut fra fattigdom blir tvunget til å reise til New Dehli for å livnære seg. Den ene uheldige omstendighet følger den andre, de blir robbet, feilaktig kastret, huset de bor i blir kondemnert, de er syke, opplever ulykker, og ender på gata som tiggere. Det mest slående er at de med humor og tålmodighet aksepterer sin skjebne. Ikke med bitterhet og anger eller litost, ser de seg tilbake, men med forundring. "Slik ble våre liv". Så hva beskytter dem mot disse selvdestruktive impulser? Den indiske tradisjon er at individer blir kastet ut i turbulens av omskiftelighet. Foranderlighet er det stabile. Det er lite i kulturen som tilsier at noen skal festne i forestillingen om at materiell eller økonomisk suksess er en garanti. Hinduisme med forestilling om karma og reinkarnasjon

Milan Kundera mente at tsjekkernes historie er historien om litost konkretisert i slagordet: "Vi ønsker ingen kompromisser, bare seier" fra russernes okkupasjonen i 1968.

Indisk kultur søker å finne mening i livets lunefullhet.

Hevn er en måte å beskytte seg mot vanskelige følelser som skam, fornedrelse, fortvilelse, skyld, kort sagt elendighet.

er ikke uttrykk for rettighets- og straffereligion, men en religion som søker å finne mening i livets ulike hendelser. Ikke noe er tilfeldigheter. Det som er viktig er hvordan du møter livets lunefullhet. Dette er utfordringer som viser vei til videre reinkarnasjoner. Å inderliggjøre disse holdninger er kanskje en forebyggelse mot litost.

Personlighetstrekk og hevn

Kulturelle, religiøse og ideologiske holdninger betyr noe for utvikling av hevnjerrighet. På individnivå gir det mening å se på hvilke personlighetstrekk som korrelerer med behov for gjengjeldelse. Folk som er sårbare og har lavt selvbilde og tendens til selvhenføring eller paranoide holdninger, er ofte krenkbare og hevnjerrige. De har mye elendighet som de ikke klarer å kjenne på, og som de kaver for å komme bort fra, bl.a. ved å skyve den over til andre. Hevnen blir en meningsfull strukturerende faktor i deres bestrebelser på å opprettholde et selvbilde. "De er i hvert fall ikke verre enn andre". Slike personer har nesten alltid en horribel sjef, kommer bort i umulige organisasjonsforhold, forrykte transaksjoner, psykopatiske forhandlere og fæle partnere. Så lenge mennesket er utilstrekkelig, finner brillene som leter etter oppgjør og hevn, alltid egnete angrepspunkter. På det ytre plan kan noen av kampene ha en verdi, på det indre plan er det ofte spinn av energi og konservering av egen krenkbarhet.

Folk med et relativt stabilt selvbilde, blir ikke så lett hevnjerrige. De er ikke i så stor grad avhengig av andre i egen selvvurdering. En person med et rimelig realistisk selvbilde, har ikke behov for stadige kamper. En person med et stabilt selvbilde, noe nedjustert eller oppjustert i forhold til omgivelsenes vurderinger, er kanskje ganske avstengt i forhold til andre. Personer med slike selvbilder er heller ikke så hevnjerrige. Andres meninger betyr ikke så mye, de holder en slags skakkjørt stabil kurs, som kan være nokså proaktiv, men kanskje mindre hevnjerrig. Hevn er en måte å beskytte seg mot vanskelige følelser som skam, fornedrelse, fortvilelse, skyld, kort sagt elendighet. For Wilhelm var skam mest uttalt. Hans selvbilde var knyttet til å gjøre suksess. Andre

erfaringer ble benektet, smerten ved nederlag ble for vond. Skamfølelsen som han kom inn i etter ulykken er noe han har vært borte i tidligere, men ikke klart å integrere. Den disintegrerer opplevelsen av han selv. Det blir som om ulykken eller overgrepet er uttrykk for noe skamfullt.- Slikt skjer med meg fordi det er noe galt med meg.- Og skamfølelsen forandrer proposjoner. Han blir ikke litt handicapet, men helt ubrukelig. Fallhøyden fra den vellykkethet han har investert selvfølelsen i er enorm. Og aggresjonen tilsvarende sterk.

Historien om Wilhelm er ekstrem, men likevel gjenkjennelig. - Studenten måtte også beskytte seg mot det han ikke kunne tåle. For han var det fornedrelsen ved ikke å klare det han burde klare, og den fatale sammenligningen med andre. Andre beskytter seg mot en nesten utslettende skyldfølelse. Parkrangelen går så inn under huden fordi man i sitt indre gir partneren rett. "Jeg burde vært annerledes". Forsoningen kommer lettere når skyldfølelsen modereres. I nære forhold, som mellom kjærester eller ektefeller kommer hevnen kanskje mest klart til syne. Her er ofte ønsket om bekreftelse stort, sårbarheten intens, og arenaen for rettferdighet uklar.

I skoler, organisasjonsliv og til dels i arbeidslivet, kan relasjoner være personlige og viktige, og krenkelsene uklare med bidrag fra minst flere sider. Skyldfordeling og hevn er motiverende faktorer bak mang en konflikt og fraksjonering. I den offentlige upersonlige sfære kan overgrep og skyldfordelig være tydeligere. I mange tilfeller finnes en forbryter og et offer. At rettferdighet skjer gjennom straffer, gjør det lettere for ofre å ikke falle ned i en hengemyr av hevnjerrighet.

Personer varierer med hensyn til grad av hevnjerrighet. Kulturelle, ideologiske eller religiøse holdninger kan påvirke, i den grad de er inderliggjort. Mest avgjørende er nok personlighetstrekk. Hvis du har et ustabil selvilde og tendens til å sammenligne deg med andre, kan du være ganske så hevnjerrig. Det er som om du trenger hevnen for å beskytte deg mot egen elendighet; skyld, skam og fornedrelse. Du er fanget, og din partner like så. I "Who is afraid of Virginia Wolf, er George og Martha involverte I repeterende tema om hvem som er verst. Kanskje tydeliggjør de en gammel saying: "Tilgi aldri dine fiender, det er ikke noe som gjør dem så rasende."

en så bevisstheten, som kanskje er en del av den samme
Så er det ikke som fra midt til på slutten av livet
ikke oppne med utdrag av et utdrag av et utdrag av et
forseglet.

Turid S. Berg-Nielsen

de fleste av oss er moralsk umodne forutsetninger for utvikling av moralsk-etisk bevissthet

Er det bare moralister og prektige som er opptatt av moral? Bare nevrotikere som har dårlig samvittighet? For 68-generasjonen er moral ofte politisk ukorrekt. Moral er pekefinger og skjennepreken. Moral er forkastelig. Men utvikling av moral er noe av det viktigste ved psykologisk modning. En person uten moral er uspiselig. Hvordan utvikle moral hos unge? Mye tyder på at vi har mislykkes med nettopp det.

For å forstå de urovekkende tall om ungdoms antisosialitet og rusvaner, må man gå til den del av samfunnet der moralutviklingen begynner; det er i familiene. En kjent dommer i USA skal ha sagt: "Crime starts in the crib."

Har verdioverføringen i familien endret seg så drastisk i løpet av den siste generasjonen at den kan forklare de bratte, oppadstigende kurvene i statistikken? For å svare måtte man kjenne til grunnleggende psykologiske forutsetninger for verdioverføring, utvikling av samvittighet og moral. I denne artikkelen belyses trinnene i moralsk modning. Derneft drøftes implikasjonene for hvordan foreldre fungerer i forhold til sine barn.

Internalisering og samvittighet

Normer for ønsket oppførsel overføres fra foreldre til barn gjennom en prosess som i psykologien kalles *internalisering*. Ytre verdier, holdninger og normer som finnes i omgivelsene, blir gradvis omgjort til indre, personlige verdier som regulerer atferd uavhengig av ytre kontroll. En slik indre instans kalles gjerne samvittighet. Når samvittigheten er velutviklet hos en person, tjener den til å opprettholde gode standarder for hvordan man skal oppføre seg. Samvittigheten skal særlig holde orden på følelser knyttet til samfunnets og nærmiljøets normer. En av samvittighetens viktigste oppgaver er også å motivere og styrke evnen til selvkontroll. Personer med dårlig selvkontroll, har sannsynligvis også noe porøs samvittighet. Det å kunne utsette, roe ned, hemme impulser, men også sette i gang aktivitet, henger nøye sammen med en høy internalisering og sterk samvittighet. Utvikling av sterk samvittighet er til dels også avhengig av temperament. Det har vist seg at barn som er engstelige ved ett års alder, har sterke moralske følelser ved syv års alder. Skyldfølelse og anger betegnes gjerne som typiske moralske følelser, men også innlevelse og medfølelse.

Moral og modenhet

Det er neppe slik at vi tilegner oss moral eller samvittighet en gang for alle og at den er stabil under alle forhold. I blant kan vår moral som voksne svekkes, f. eks. under rus. For barn er ikke økende alder alene nok til å utvikle samvittigheten eller moralen. De fleste moralpsykologer vil hevde at flertallet av voksne har en umoden moral. Den amerikanske psykologen, Lawrence Kohlberg (1985), har utarbeidet seks ulike modningstrinn i moralsk eller etisk bevissthet. Som antydnet, er det ingenting i veien for at man kan bevege seg fra mer til mindre moden moral, *men* man kan ikke oppnå modning på et trinn uten å ha vært gjennom det foregående.

1. unngåelse av straff

Det første nivå i utvikling av samvittighet er straffeangst. Som følge av frykten for å bli straffet regulerer man oppførselen. Slik fungerer små barn og slik fungerer også psykopaten. Unngåelse av straff utgjør selve forløperen til dannelse av samvittighet. Med andre ord, foreligger det ingen engstelse for straff, utvikles ingen samvittighet.

2. gevinst orientering

I neste nivå av moralutviklingen er man opptatt av hva som gir belønning. Barnet blir lydige og tilpasser seg omgivelsene for å oppnå goder. Det har en begynnende forståelse av gjensidighet og deling, men kun i et egosentrisk og manipulativt perspektiv. "Bare hvis jeg får låne din gameboy, får du chips av meg."

3. bekreftelsesavhengighet

I denne fasen oppfører man seg "ordentlig" for å sikre seg et godt forhold til de nærmeste. Vurderingene av rett og galt er bestemt av hvordan autoritetene reagerer. Man strever etter å bli anerkjent eller rost av autoritetspersoner og forsøker derfor å være lydige overfor deres forventninger og krav. Dette er "flink pike eller gutt"-fasen hvor klapp på hodet er viktig. Fasen er helt avgjørende i moralutviklingen. Man er ikke lenger bare styrt av å unngå straff eller å få belønning i form av goder. Man er snarere opptatt av å bli bekreftet av andre viktige personer i ens liv.

4. konvensjonell regelorientering

Personer på dette stadium av moralutviklingen aksepterer blindt sosiale konvensjoner og regler. Man er ikke lenger opptatt av å tilpasse seg andre personers standarder, men det som er gjengs sosiale regler. En person på dette moraltrinn er opptatt av lov og orden. Det konvensjonelle, aksepterte og konforme er det eneste som gjelder.

5. avtale-moral

Dette nivå når de fleste først når de er blitt voksne, hvis noen gang. Personen har nå en fleksibilitet i sine moralske vurderinger som tidligere ikke fantes. Moral baseres på "avtaler" som i fellesskapet fremstår som nødvendige for sosial orden og rettferd. Fungerer ikke slike avtaler etter hensikten, kan de modifiseres etter at et flertall på demokratisk vis kommer frem til det. I mindre saker må de involverte parter sammen diskutere seg frem til enighet før avtalen endres.

6. prinsipp-moral

På dette stadiet tilpasser en person seg ikke bare til en ytre norm. Vedkommende er selv opptatt av å leve i henhold til sine idealer. Snarere enn å unngå kritikk fra andre, ønsker man å handle slik at man ikke anklager seg selv. Man baserer sin moral på respekt, medfølelse og rettferdighet. Innlevelse i og hensyn til andre er godt etablert. Medfølelsen er ikke bare forbeholdt ens nærmeste og kjæledyret. Den favner langt videre. Voksne som fungerer ut fra dette moralske nivå, har høy etisk bevissthet som tidvis kan komme i konflikt med normer flertallet har valgt.

Moralsk modning blant folk flest

90 % av amerikanere befinner seg på stadium 3 og 4. De har en noe rigid og internalisert moral som styres av konvensjoner og konformitet (Colby 1993). Det er neppe grunn til å tro at nordmenn er mer moralske. 95% av amerikanske syvåringer og 60% av 10 åringer befinner seg på nivå 1 og 2. De aller fleste blir kjønnsmodne, men langt færre blir psykologisk modne. Enda færre blir modne i moralsk/etisk forstand i samsvar med nivå 5 eller 6.

Implikasjoner for barneoppdragelse

Forståelse av modningstrinnene i den moralske-etiske bevissthet synes ofte fraværende når barneoppdragelse drøftes. Fokus på utvikling av sterk selvtilit hos barn blir lett mer selvfølgelig enn bekymring for utvikling av samvittigheten.

Tilbake til bjerkeriset?

Første ledd i moralutviklingen er straffeangst. De fleste moralforskere mener at forutsetningene for å nå høyere trinn i moralsk bevissthet, er at personen har vært gjennom de forutgående trinn. Et spørsmål er om vi har gjort det vanskeligere for våre barn å utvikle deres samvittighet ved å skåne dem for frykten for straff? Postmoderne barneoppdragelse har avskaffet straffesanksjoner og stemplet dem som autoritære. Men en barneoppdragelse hvor barns uønskede handlinger har minimale eller ingen negative konsekvenser, vil trolig vanskeliggjøre utvikling av samvittigheten. På den annen side har undersøkelser vist at foreldre til antisosiale barn og unge ofte kjennetegnes ved en oppdragelsesstil som preges av urimelig hard disiplinering eller inkonsekvent grensesetting og krav.

Stor frykt for straff synes heller ikke heldig. Det er ikke mange som argumenterer for at man skal gå tilbake til bjerkeriset. Fravær av goder regnes som langt bedre straff. Et gode som foreldre i stor

Få ting er så bekræftende som å være i sentrum for foreldrenes oppmerksomhet og bekræftelse - å bli sett og verdsatt.

*Rydde - jeg!
Det har jeg ikke tid til!*

grad underkjenner og bruker for lite bevisst i oppdragelse, er deres egen oppmerksomhet og interesse. Få ting er så bekreftende som å være i sentrum for foreldres oppmerksomhet og være årsak til deres glede og nysgjerrighet. Få ting kan være så smertelig som det å bli oversett.

Belønning for å henge opp jakken

I fasen med gevinstorientering gjelder det at ønsket og verdifull atferd blir belønnet.

En del foreldre har motforestillinger; de synes at en del typer atferd hos barn skal tas som en selvfølge og derfor ikke belønnes, f. eks. det å bære ut søppel. Man er redd for at atferd ikke blir selvdrevet, men ytre styrt av hva som gir uttelling. Sannsynligvis er dette å snu rekkefølgen på hodet. Barn opptil en viss alder er i utgangspunktet ytre styrt; det orienterer seg etter hva som gir foreldrenes kjærlighet, gunst, ros og belønning. Først senere, når det er blitt eldre, kan motivasjonen gjøre seg gjeldende uavhengig av det ytre. Gevinstorientering er neppe det endelige stoppested, men snarere et ledd i en utvikling hvor også ulystbetonte handlinger kan bli utført.

Ingen moral uten identifisering

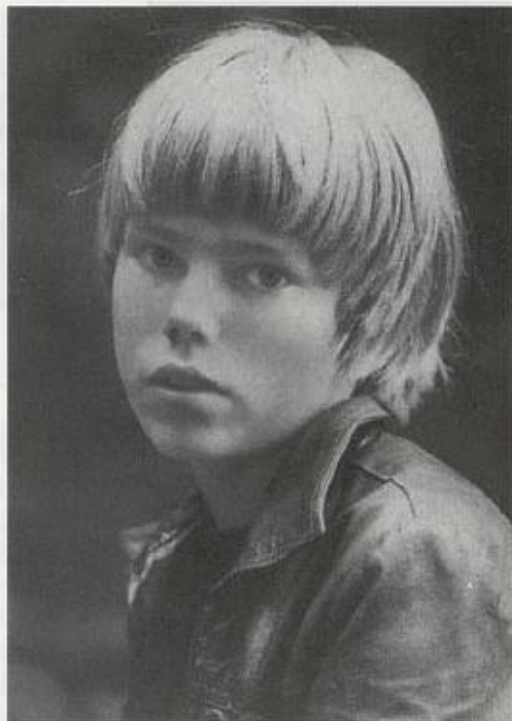
Det neste ledd i utviklingen, bekreftelsesavhengighet, er kanskje aller mest avgjørende for utvikling av mer moden moral. Skal internalisering finne sted, må noen grunnleggende betingelser være oppfylt. Det må finnes personer i barnets omgivelser som lever ut fra de normer og verdier som barnet skal internalisere. Personen må være noen barnet oppfatter som autoritet, en med styrke og kontroll, kanskje en man ser opp til og ønsker å identifisere seg med. Uansett, det må være en person som er viktig i barnets liv, en som barnet gjerne vil høste anerkjennelse, gunst eller kjærlighet fra. Internalisering skjer altså *i en relasjon*, særlig mellom foreldre og barn, men også mellom ektefeller, mellom lærling og mester. Som oftest er det ikke nok at verdiene og reglene forfektes av en upersonlig instans som lovverk, stat, fengselsvesen eller fremgår av barnehjemmets husordensregler. Når verdiene og normene allerede er internalisert, fungerer regler og lover som påminnelser.

I dette perspektiv blir det tydelig hvorfor så lite internalisering (=moralutvikling) foregår blant unge lovbrytere, f.eks. i fengsler. De fleste personlige relasjoner som fangene får mens de sitter inne, omfatter andre innsatte – "smarte" personer som de kan identifisere seg med og lære knep av. Personer som tilbyr en slags "profesjonell" relasjon, fengselspresten, psykologen eller advokaten, fremstår ofte som så "prektige" og fjerne fra deres hverdag at de ikke blir naturlige å identifisere seg med.

Forutsetningene for å nå bekreftelsesavhengighet er at den bekreftende person er blitt emosjonelt viktig for en. Foreldre eller lærere som formidler sine forventninger, grenser og krav til barnet med surhet, utålmodighet, i sinne eller med kjeft, kan nok få et barns som lystre i stunden, men etablering av en samvittighet som forhindrer uønsket atferd på sikt, er vanskeliggjort. Barn ønsker ikke å bli lik og identifisere seg med en kjeftesmelle av en mor, en bølle av en far eller en sur og fjern lærer. Den følelsesmessige tilknytningen mellom foreldre-barn svekkes og grunnlaget for dypere internalisering av verdiene foreligger ikke. Foreldres normer, grenser og krav må være konsekvente og tydelige. Dessuten må de formidles bestemt og vennlig uten negative affekter. Dermed settes ikke relasjonen "på strekk", tilknytningen bevares og barnet er fortsatt opptatt av å vinne den andres gunst, bli likt, være lik.

Tvetydige signaler

Et trinn i moralsk fungering som de fleste gjenkjenner hos barn og voksne, er den konvensjonelle regelopptatthet. Reglene må gjelde for en hver pris. Den trygge forankring i absolutte normer, der grensene for riktig og galt gjelder til Dovre faller, trenger barn og noen voksne. Det å forsøke å nyansere reglene, relativisere eller omdefinere dem, bare forvirrer. Jo mer tvetydige og inkonsistente reglene er hjemme, desto vanskeligere gjør foreldre internaliseringen for sine barn.

Skal internalisering finne sted, må det finnes personer i barnets omgivelser som lever ut fra de normer og verdier som barnet skal internalisere.

HAR JEG EGENTLIG NOEN GARANTI FOR AT IKKE OPPDRAGELSEN DERES GJØR MEG TIL ET FULLSTENDIG APEBRØD?

Fasen for forhandlinger

Hvis man vil hjelpe tenåringer til avtale-moral, forplikter det foreldre ganske langt. Avtaler må holdes til man er blitt enige om noe annet. Som foreldre og lærere må man være villig til å gå inn i ofte tidkrevende, prinsipielle diskusjoner og drøftelser om avtaler som stimulerer den unges ansvarsfølelse og autonomi. Nå er det ikke lenger de rigide, absolutte regler som gjelder. Foreldre må fremtre som forbilder med en viss vilje til kompromisser hvis begge parter er tjent med det. Det gjelder ikke grunnleggende verdier, men for eksempel avtaler om utetider, lekserutiner osv.

Det er viktig å merke seg er at dette nivå forutsetter at tidligere stadier er godt etablert. Trolig vil det ødelegge en positiv moralutvikling om foreldre for tidlig stimulerer avtale-moral; den forutsetter ansvarsfølelse og modenhet. Barnet kan lett få en forvirret moral hvis foreldre forsøker å invitere til denne type diskusjoner og kompromisser for tidlig, før regler for rett og galt er tilstrekkelig internalisert.

Ikke alle er Dalai Lama

Selv om de aller færreste voksne fungerer med en høyere moralsk-etisk bevissthet, kalt prinsippmoral, bør man fra ganske tidlig av forsøke å lære barn betydningen av å ta hensyn til andre. Denne orientering er ikke skadelig på noe trinn. Dette gjøres ikke med formaninger og kommandoer om å dele eller være snill. Trolig er modellering sentral. Hvis personen som man ønsker å identifisere seg med,

representerer en holdning av innlevelse, hensyntagen og forståelse, vil dette bidra til å legge grunnlag for senere prinsipper. Mahatma Gandhi og Dalai Lama kan illustrere personer som trolig utviklet en høy grad av prinsippmoral.

For foreldre er det viktigste å minne barna om de *sosiale konsekvenser av deres handlinger*. "Da blir pappa glad og stolt av deg hvis du gjør det" eller "Line blir lei seg hvis hun ikke får være med. Det er ikke så morsomt for Line å være her da. Hvis du vil at Line skal komme på besøk til deg igjen, må du være grei med henne."

Av uvisse grunner har debatten om moralsk-etisk bevissthet hos unge knyttet til foreldreholdninger og -prioriteringer så langt uteblitt. Det er *ikke* en politisk korrekt debatt, sannsynligvis gir den assosiasjoner til gammelmodig puritanisme, inhumane avstraffelser og angstvekkende autoriteter. Men kanskje det viktigste er at det er en ubehagelig debatt, for noen foreldre ganske smertelig, for den kan vekke mye skyldfølelse.

Vi har lenge trodd at varme, innlevende og hensynsfulle foreldre får barn som er likedan. Men så ble ikke barna nødvendigvis hensynsfulle og ivaretagende, de ble kravstore, selvopptatte og anklagende.

Varmen og innlevelsen skal foreldre beholde. Men det må noe mer til for å stimulere en mer moden moralsk/etisk bevissthet hos de små. Trinnene i moralsk utvikling og forutsetningene for at modningen skal finne sted, kan være en påminnelse om hva foreldregenerasjonen kan ha glemt underveis.

Øyvind Kvello

Portretter av samvittighetens mangfold – om deg og meg

I denne artikkelen fokuserer jeg på noen moralske dilemma som kan være typiske for vår tid. Jeg skal forsøke å forklare hvordan vi kan forstå dem og konsekvensene av de valg man tar. I første kapittel møter du Svein som ønsker seg uføretrygdet. I neste kapittel beskrives Alexander som ikke lever av det offentlige, men som gjerne utnytter andre. I siste kapittel møter du Vibeke som er en typisk representant for deler av journalistkulturen.

Forsørget av velferd

Svein har et langt yrkesaktivt liv bak seg. Han er lei av jobb og er noe resignert. Han ønsker å finne en vei ut av denne situasjonen. Hans utvei berører en rekke moralske dilemma. Svein ser ikke disse – han leter bare etter løsninger for sine vansker. La meg først gi deg et bilde av Svein, deretter belyse de moralske dilemma:

Svein er født på 1950-tallet. Han har de siste årene hatt lengre sykemeldingsperioder på grunn av fysiske smerter. Svein beskriver smertene som å ha flyttet på seg i årenes løp; fra mage via nakke og skuldre til korsrygg. Svein er elektriker. Han opplever jobben som stressende. Arbeidssituasjonen synes han ble forverret etter en omorganisering i bedriften. Han sier han er så sliten at han ikke makter tanken på å jobbe til pensjonsalder. Dette sier han i en absolutt form, mens årsakene for dette tilsløres i diffuse vendinger og ordvalg. Svein snakker godt for seg, er tiltalende i hele sitt vesen. Det er lett å føle godt for ham. Svein bor i utkanten av en større by. Folks gjøren og laden i løpet av en uke leder til at det er mange som treffer eller ser Svein. Flere har lagt merke til at alle Sveins diffuse smerter forsvinner i sykemeldingsperiodene. Da har han planert tomt, plantet hekk, lagt steinbed, og plukket multer. Nå skal han hugge, kviste, kappe og stable ved for vinteren. Ryggen som ikke holder til å være elektriker, har altså styrke nok til å hogge et par favner ved.

Svein ønsker uførepensjon. Det blir å leve på penger som er forbeholdt de som ikke har forutsetninger for å jobbe. Hva får Svein til å gjøre slikt, og hvordan kan vi forstå hans gode samvittighet til tross for at han utnytter et system? Svein synes han har stått på og jobbet siden han var en liten gutt. Han hjalp til mye hjemme, kom seg ut i lære og fikk omsider fagbrev. Han levde nøkternt inntil 1980-tallet. Da fikk

Svein har ikke hatt mange mål for livet sitt utover jobb, kone og barn.

han råd til å bygge seg en enebolig, og syntes han hadde gjort det godt. Den følelsen varte ikke lenge. George Bernhard Shaw beskriver to ulykker i livet: Det ene er å ikke nå sine mål, det andre er å nå dem. I flere perioder har Svein følt at han var i ferd med å nå sine mål, men samfunnsendringer har ført til at han i økende grad opplever å likevel ikke ha nådd så langt som han trodde. Svein har egentlig ikke hatt så mange mål for livet sitt ut over å få en jobb, kone og barn. Han har oppnådd alt dette, men Sveins mindreverd leder til misunnelse til dem han føler har mer enn ham selv. Tanken leder ham til stadige sammenligninger med naboer, slektninger, de han vokste opp og gikk på skole med. Motivasjonen for jobben er dårlig og han vil gi etter og uførepensjoneres til tross for at han ikke har utpreget dårlig helse – det er bare motivasjonen som er dårlig.

Svein er i et dilemma mellom hva han ønsker og det som er gode moralske handlinger. Han benytter seg av en kjent mekanisme når han går for en uføretrygd: Det er lettere å utnytte noe hvis man unngår å personifisere en situasjon. I filosofien benevnes dette som nærhetsetikk: Hvis jeg unngår å se selve personene men betrakter dem som grupper eller ukjente, så er det lettere for meg å handle umoralsk overfor dem. På lang avstand er vi kun ansvarlig handlende mennesker hvis vi forholder oss som om vi sto ansikt til ansikt med den fraværende, hevder filosofer som kan knyttes til temaet nærhetsetikk¹. Moral og etikk kan komme på avveie når vi distanserer oss, fordi de moralske og emosjonelle bånd svekkes. Jo fjernere jeg kan gjøre andre for meg, desto lettere å være saks- framfor personorientert. Eksempelvis blir det lettere for meg å unndra meg noe av den skatt jeg skal betale hvis jeg tenker på skatteetaten framfor disse pengene som bidrag til syke og eldre. Likeså er det lettere å stemme for nedleggelse av en ungdomsklubb hvor jeg ikke kjenner medlemmene, enn om jeg vet hvem som benytter seg av den og hvor viktig klubben er for dem. Ofte dreier utnyttende handlinger seg om en fordobling, det vil si at personer opererer med en todeling av seg selv. Slik kan man veksle posisjon, hvor den ene delen frikjenner den andre. Man har på en måte to samvittigheter og derved kan man komme godt ut av det til tross for umoralske handlinger. En

måte å fordoble på, er å vise til en situasjonsbestemt atferd, det er å vise til at ytre forhold "styrte meg", en form for ansvarsfraskrivelse. Fordobling kan være knyttet til en nummenhet – vansker med å føle i forhold til det individet foretar seg.

Det er ikke langt mellom nummenhet og avstumping. Svein er nummen, men ikke avstumpet. Svein ville ikke ha stjålet en annens lommebok hvis han kom over den, men når Svein abstraherer andres lommebok til begrepet samfunn, så kan han tenke seg å stjele i form av å utnytte systemet og urettmessig oppnå uføretrygd. Slik opererer han med en fordobling: De gangene han begynner å tenke over sin situasjon og kjenner tegn til ubehag, så flytter han fokus over til andre deler av seg selv hvor han føler han har grunn til å ha god samvittighet. Han kobler ikke områdene. Han handler delvis ut fra «det skitne jeg», men tenker stort sett om seg selv ut fra «det gode jeg». Svein er indignert over noen utgrupper (eksempelvis «pappagutter» og innvandrere). Det fungerer også som blokkeringer av empati. Ved å tillegge dem negative egenskaper og å overse de gode eller situasjonsfaktorer, rettferdiggjør Svein sine negative holdninger til dem og rettferdiggjør handlinger han ellers ville hatt vansker med å forsvare. Svein ser seg derfor som en moralsk person og ivrer for strengere straffer for kriminelle og de som tar seg til rette på vegne av fellesskapet. Sveins regnskap over hva han mener å ha bidratt med og hva han har krav på, avviker mye fra det regnskap han forsøker å holde for andre. Mange mennesker vil reagere på denne regnskapspraksisen.

Tenker vi etter, så vil flere av oss oppdage at vi har samme tendens. Det handler kanskje mer om gradsforskjeller framfor vesensforskjeller mellom oss og Svein?

Svein er slett ikke en kriminell person – han er ofte lovlydig og viser stor omsorg for sin familie og andre som står ham nær. Når han lurer til seg goder, så er ikke gleden så stor - faktisk mindre enn både han og vi kanskje skulle tro. Sveins drivkraft er en sterk

Svein ville ikke ha stjålet en annens lommebok. Det er enklere å utnytte trygde-systemet.

Alexander har ikke ligget på latsiden.

misunnelse. Den overdøver både dårlig samvittighet og leder til liten erkjennelse av at gleden er heller liten over det han karrer til seg på ulovlig vis.

«In a world of connecting people»

Alexander har ikke ligget på latsiden i livet. Han har investert mye i seg selv: tatt lang utdanning, nå skifter han hyppig jobber for å få erfaringsbredde, og han tar gjerne utfordringer for å utvikle seg selv.

Alexander betrakter andre som enten konkurrenter eller personer han kan dra nytte av. Hvordan kan man forstå en slik forbruksholdning overfor andre? La oss få et omriss av Alexander før vi forklarer de moralske dilemma knyttet til hans livsstil:

Alexander har alltid vært en som mange har beundret. Som ung var han flink i idrett og gjorde det godt i skolefag. Han var også den gang kjekk å se til, og Alexander er svært opptatt av å ta seg godt ut: Han trimmer og holder seg slank, han er gjennomført i klesstil – både på jobb og privat holder han en eksklusiv linje med Armani og Dolce Gabbana. Alexander har lett for å lære. Han er ambisiøs og har valgt studier i USA, England og Frankrike. De to siste årene har Alexander jobbet i Oslo og bistår næringslivstopper med kapitalplassering. Alexander jobber i en bransje som er opptatt av å være tilstrekkelig ærlig slik at man ikke kan tas for å bevisst ha brutt lover,

men ikke opptatt av ærlighet som en verdi i seg selv. Alexander lever privat som han gjør på jobb: Han lever hektisk og selvopptatt. Venner er for ham mennesker det ikke er dumt å assosieres med. Alexander sender mange e-mailer og SMS-meldinger for å holde viktige personer «varme», spiser ofte lunsj og middag med forretningskontakter, smører forbindelser med kostbare turer og ekstremopplevelser. Alexander har hatt mange damer, men bare for kortere perioder. De har alle vært vakre og representative. Ut over det er det ikke noe særlig til innhold i forholdene. Lite nærhet innebærer at damene for ham er lett utskiftbare. Siden Alexander legger lite av seg selv i forhold, så blir det heller ikke noe savn, noe trist eller smertelig å forlate – men derimot spennende å utforske noe nytt. Alexander gjør mye som mange oppfatter som tvilsomt. Han har en standardfrase: Min samvittighet er god. Han sier denne frasen som en selvsagthet. Når Alexander henviser til god samvittighet, viser han i grunnen til en privat og lite tilgjengelig standard. I stedet for innsyn og mulighet til å vurdere hans valg, så gir han konklusjonen. Dette er typisk Alexander; han er skråsikker i sin stil og tar lett på så mye.

Alexander opplever å ha et godt liv – i alle fall så lenge han holder et høyt aktivitetstempo. Alexander er

Alexander har hatt mange damer, men bare for kortere perioder

Alexander fikk mye støtte og oppmuntring fra sine foreldre. Han venter at andre skal ha samme holdning.

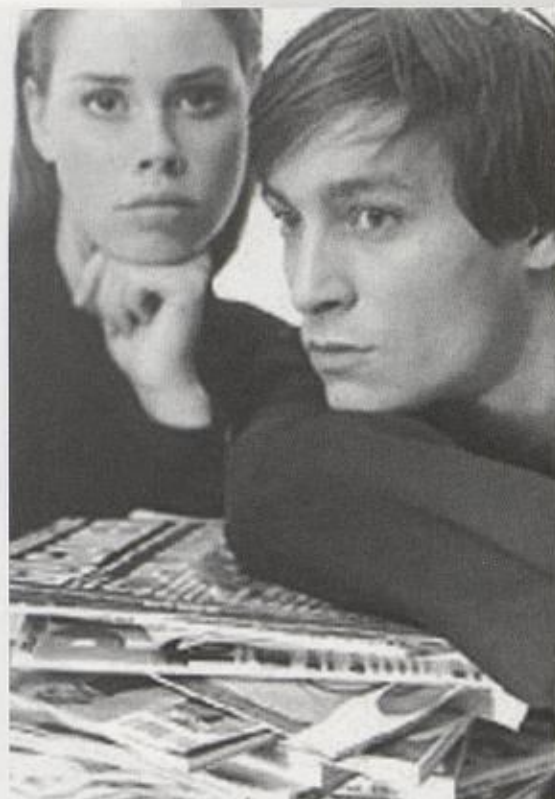

Alexander stiller få spørsmål om livet - han vil bare ha det kult og gjøre inntrykk på andre.

konkret og fokuserer på det lett observerbare som ytre goder framfor indre forhold som kan gi ro, rom for refleksjon og å utvikle klokskap. Alexander stiller få spørsmål om livet - han vil bare ha det kult og han ønsker å gjøre

inntrykk på andre via materielle anskaffelser og titler. Selv om Alexander er intelligent, så er han lite reflektert. Alexanders livsstil er et hinder for å avsette tilstrekkelig med tid til å gruble over egne motiver og forsøke å se sammenhenger i livet ut over det åpenbare og overfladiske. Høyt aktivitetsnivå kan lett gå på bekostning av ettertenksomhet, fokus på «image» kan være et hinder for nærhet, konkurrering kan lett hindre inkludering og fellesskap, faktakunnskap kan lett oppfattes som synonymt med klokskap, hyppig kontakt kan misoppfattes som psykisk og følelsesmessig nærhet.

Alexander har fått mye støtte og beundring fra sine foreldre. Han tør derfor eksponere seg og ta utfordringer. I oppdragelsen var foreldrene ettergivende og stilte lite krav til ham. Alexander forventer at de han møter i livet skal gi ham samme bekreftelse som foreldrene. Han avviser lett folk som ikke støtter opp omkring hans selvilde som noe ekstraordinært og som bør bli spesielt begunstiget. Hans talenter og livssituasjon gjør at han lever

tilsynelatende godt til tross for lite nærhet til andre. Enn så lenge. Foreldrenes ettergiveness og sterke beundring overfor Alexander bygger på mange gode intensjoner, men har på sikt gjort det vanskelig for ham i samspill med andre. Det blir et spørsmål hvor lenge Alexander kan definere bort personer som er berettiget kritiske og krevende, avvise de som ikke beundrer ham like sterkt som mor og far, lykkes i å prate seg til fordeler og særavtaler, før frustrasjonene ender i sinne og bitterhet.

En journalists sjonglering med ord og skjebner

Vibeke jobber som journalist. Hun beskriver seg selv som nysgjerrig av natur – hun liker å grave etter gode historier. Nedenfor kan du lese hvordan hun opererer og hvordan vi kan forstå hennes noe lettvinde forhold til grunnleggende moralske dilemma.

Jeg tror at de fleste som møter Vibeke blir fascinert. Det er så mye ved henne som «tar» folk. Hun har portrettert mange spennende mennesker, hun har ordet i sin makt, hun er slagferdig vittig, og hun er meget pen. Vibeke gestikulerer intenst når hun forteller om hvordan hun bygger opp en historie. Selv

Vibeke har en god penn, og mange legger merke til hennes artikler.

Vibeke føler at hun gir det publikum ber om.

ville hun aldri ordlagt seg slik, hun vinkler og spisser «story'er». Det er hennes jobb – eller «greie», som

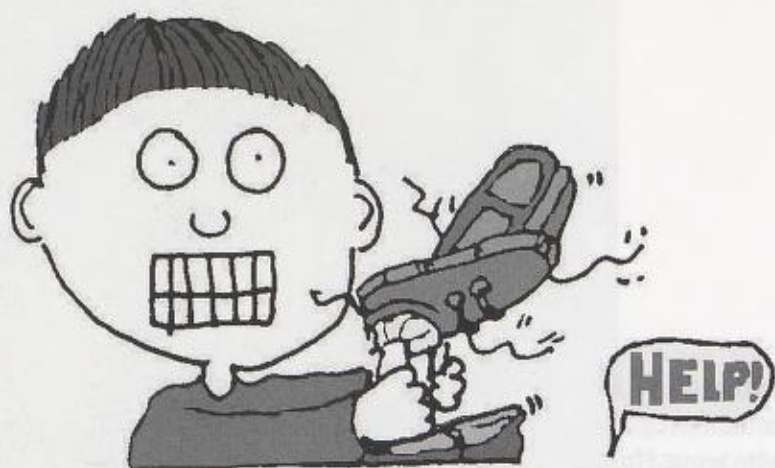
hun selv benevner det. Vibeke snakker om å gi «story'ene» en nerve ved å ta parti for noen mot andre. Hun vil at leseren skal identifisere seg med noen i historien. At det kan innebære at noen urettmessig fornedres, har hun ikke så mange tanker om. Hun har derimot så mye å si om å hjelpe fram de svake i samfunnet og gi dem en stemme i media. Hun nevner ikke at det ofte baserer seg på at hun som tabloid nyhetsjournalist, jager i flokk. Hun kaller det samfunnskritisk blikk. Hun har lite tid til å sjekke riktigheten av de opplysninger hun får og viderebringer. I likhet med mange norske journalister så driver hun allroundvirke. Det gjør at hun for ofte har for lite dybde, og hun blir noe prisgitt tilfeldigheter og synsing framfor målrettet avdekking av fakta. Hun blåser derved opp stoffet slik at proporsjonene blir misvisende og leder en del ganger til feilinformasjon. Vibeke har en god penn, og mange legger merke til hennes artikler. Vibekes artikkelspråk er altfor ofte preget av nyanséfattighet med store ord og vendinger. Visse ord går ofte igjen i overskrifter og tekster, slik som krise, sex, vold, drap. Dette er ord som selger, eller lager «kioskveltere», for å holde oss til begreper i hennes verden. Det er ikke så ofte at Vibeke levner tanker til de som ligger etterlatt etter raid i pressen.

Hun er enten oppslukt i saken eller har beveget seg over til andre tema. Hun glemmer fort, har et blick som er lite rettet mot fortid. Vibeke føler at hun gir det publikum ber om, og har ingen betenkeligheter med å stille opp på slike antatte behov.

Det er en vanskelig balansegang for journalister å stadig omstille seg og forholde seg til en rekke felt. Det er lett å radbrette nyanserikt stoff til det informasjonsfattige, det kompliserte til det overforenklete og fordummende. I de tabloide media virker det som om kvalitet på språk og innhold er underordnet underholdningsverdien. Et sensasjonspreget språk leder til upresise oppfatninger og som dårlige bidrag til utvikling av gode resonnementer. Det er lett å overgeneralisere det avgrensede, og allmenngjøre det særegne. Vibeke har et stort publikum. Det er langt flere som daglig leser hennes lettlesete og spissede historier, enn de mer dyptpløyende og undersøkende. De kunnskapsrike og nyanserte journalister taper lett i konkurransen med de som kan dramatisere stoff og gjøre det innfløkte lett tilgjengelig, men i en overforenklet form. Det er ikke sikkert at leserne tror på alt som Vibeke skriver. Likevel setter slike historier spor hos leserne. Det kan forklare den store industri av fagfolk som skal bistå profilerte mennesker med å få

Underholdningsverdien er første bud. En stor industri av fagfolk bistår profilerte mennesker med å gi ønsket inntrykk i media.

Personlighetstrekk preget av evne til dominans og aggressiv pågåenhet-

gitt et ønsket inntrykk i media. Mange saker som media dekker er knyttet til fundamentale moralske tema. Den noe tilfeldige behandling av slike dilemma bidrar ikke til å gi leseren innsikt i kompleksiteten, og leserne synes å foretrekke slike kilder siden de selger så mye mer enn de mer nyanserte beskrivelser og komplekse vurderinger.

Vibeke jobber i en krevende bransje. Vibeke ville ikke ha fått jobben som journalist hvis hun ikke hadde evnen til å ta sjanser, komme seg fram, kreve enerett og eksklusivitet for å dekke visse tema og personer. Personlighetstrekk preget av evne til dominans, aggressiv pågåenhet, å tåle en jobb i omskiftelige situasjoner og med et press om å produsere spalte-meter som selger, er ikke alltid så lett å forene med en nyansert, tidkrevende innfallsvinkel til stoffet. Noen ganger blir yrkesgruppen Vibeke er en del av selvtrettferdiggjørende. Det utvikles lett former for gruppetenkning, det vil si at gruppe-medlemmene stilles overfor et ultimatum: «Enten er du med oss, eller så er du imot oss!». Selvgransking blir i slike miljøer forstått som at du er tvilende eller en «frafallen», andres innspill blir avvist som meniger hos «fienden». Konsekvensen av gruppetenkning er at man fjerner seg fra andre, og styrker samholdet innad i gruppen. Det kan forklare hvorfor mange journalister forventer at personer og institusjoner skal godta å bli brettet ut over mange sider når feil er begått, mens pressen selv bare skriver små notiser når de pålegges å trykke

beklagelser og rettelser. Gruppetenkning leder lett til at man forholder seg lettvint til moralske dilemma: Når presset er sterkt – som er et kjennetegn ved gruppetenkning, vil forsvarsatferd være mer framtrepende enn åpenhet og selvransaking. Vibeke er en del av en slik kultur og bidrar aktivt til å opprettholde en gruppetenkning.

De reflekterte handlinger

Vibeke får mange positive tilbakemeldinger fra lesere og kolleger. Det gir motstanddyktighet for den kritikk som også rammer henne. Vibeke forsvarer seg ved å tenke at det ligger negative intensjoner bak kritikken, som å ramme henne ut fra misunnelse, at de ikke tåler å høre sannheten, og at noen er kontrollfreaker som forsøker å blande seg inn i den journalistiske frihet. Å tillegge de som kommer med kritiske innspill negative intensjoner, gjør det lettere å avvise deres poeng. Negative personkarakteristikk hindrer oss fra å ta andres oppfatninger inn over oss.

Alexander lever på «overflaten» og tenker ikke særlig dypt over livet. Han er ambisiøs og fokuserer så sterkt på egne mål, at han ikke vurderer mulige negative konsekvenser de kan ha for andre. Foreldrenes ukritiske beundring og ettergivenhet har gitt ham få erfaringer med å innrette seg etter andre. Hans ambisiøsitet leder ham ofte til å gå på tvers av andres ønsker og behov. Han registrerer i liten grad

Alexander er vant med å få det slik han vil .

Svein ville aldri ha utnyttet privatpersoner.

andres reaksjoner på sin atferd, han er vant med å få det slik han vil og lever livet som om det er andres livsinnhold å dekke alle

hans behov. Selv om Alexander har store potensialer og har nådd mye, så er han bak sin humørpregede og sjarmerende fasade lite sympatisk og lite hensynsfull.

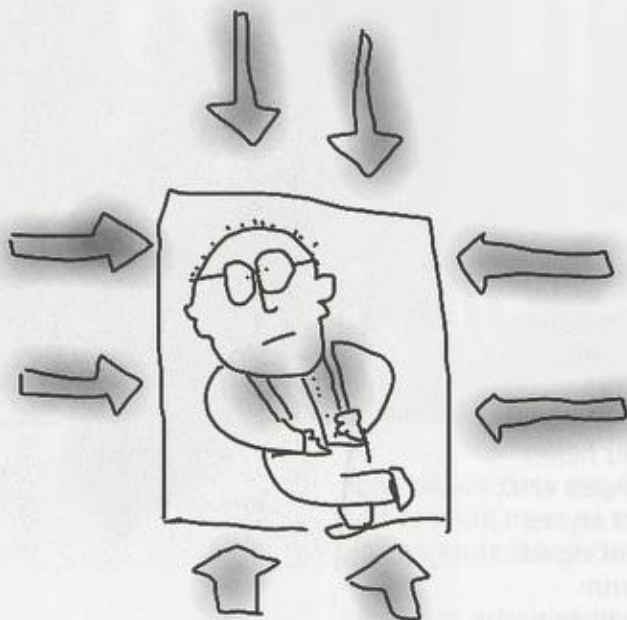
Svein har arbeidet mye – både på jobb og privat. Han blir stadig mer bitter. Han vil uføretrygdes til tross for mangel på uførhet. Han legger opp en plan for hvordan han skal forholde seg til legestanden, arbeidsgiver og kritiske røster til hans valg. Samfunnet kan han utnytte, det er bare en diffus enhet, men Svein ville aldri ha utnyttet privatpersoner i samme skala. Han har for mye respekt for andre til å gjøre slikt. Forsikringsselskaper og trygdesystemet er derimot ikke personer.

Jeg tror mennesker er summen av sine historier og de ideer de har om framtiden. Fortellinger om livet blir ofte nødvendig for å forstå moralske valg av tvilsom kvalitet. Det hjelper oss å forstå, men øker ikke riktigheten i de valg som er tatt. Noen ganger er vår historie så ille at vi benytter den som formildende når vi vurderer handlinger. Det er en fare for at dette kan misbrukes til å legitimere negative handlinger. God moral baseres på at vi stadig reflekterer over motivene bak våre handlinger. Resultatene av handlinger må igjen ses i lys av intensjonene bak dem. Slik skapes en helhetlig forståelse av oss selv. Tanker, følelser og atferd er de mest sentrale dimensjoner i oss. Disse tre er knyttet til hverandre, men det er likevel ikke slik at endringer i én av disse automatisk leder til forandringer i de andre. Det

innebærer at jeg kan resonnere moralskt modent og avansert, men følger ikke nødvendigvis opp dette i form av handling (atferd). Sterk medfølelse med andres sørgelige situasjon trenger heller ikke å lede til handling. Forklaringen er at både meninger og handlinger lett styres av ytre faktorer og situasjonen her og nå. Holdninger er imidlertid mer grunnleggende enn både atferd og meninger. Meninger kan endres ved overtalelse og gode argumenter. Holdninger verner jeg om og vil møte andres forsøk på å endre dem med skepsis og motstand. Verdier er enda mer grunnleggende enn holdninger, og fungerer som en plattform i livet. Når man tar stilling til moralske dilemma, så skjer det ofte ut fra verdier og holdninger. De står nokså uendret selv om handlinger og meninger ikke stemmer med dem. Som oftest er man ikke klar over denne diskrepansen mellom holdning og handling. Om man skulle være det, så kan man vise til unntak fra regelen, hvor små konsekvensene er, legge ansvar til forhold utenfor en selv. Derfor trenger man ikke ha særlig dårlig samvittighet og heller ikke å se på seg selv som en umoralsk person. Selvtilliten blir ikke nødvendigvis rammet av dette. Hvor sterk vekt vi legger på moral avgjør hvilken påvirkning den har på vår selvakseptering. Hvis moralsk fungering er viktig for oss og vi føler å ikke leve opp til den standard som er satt, så vil det påvirke vår selvakseptering negativt. Hvis vi tillegger moralsk fungering liten verdi, så kan vi ofte handle og resonnere umoralsk, uten at det fører til lav selvakseptering. Standarder for moralsk

Mennesker er summen av sine historier og de ideer de har om framtiden.

Vi veksler mellom de tre dimensjonene reell, ideell og slik vi tror andre oppfatter oss, når vi vurderer og beskriver oss selv.

fungering er hos noen satt av dem selv, mens noen lar sine standarder styres av andres forventninger. Jo større innflytelse en person har på egne moralske standarder, desto mer vil man belønne seg selv når man handler i tråd med standardene. Hvis man opplever at andre i høy grad styrer ens moralske

standarder, så vil man lettere fokusere på hvilke fordeler det gir å leve opp til standardene, eksempelvis positive tilbakemeldinger fra andre, enn god moralsk fungering i seg selv. Forholdet mellom selvakseptering og moral handler altså om hvilke krav man stiller og forventninger en har: En person som holder meget høye moralske krav til seg selv, vil lett bli mindre fornøyd med seg selv, enn en person med betydelig lavere standarder, men som lever opp til dem.

Selvakseptering er flerdimensjonal. Vår selvforståelse består av tre dimensjoner: den vi mener vi er (det reelle selvbildet), den vi skulle ønske vi var (idealselvbildet), og den oppfatning vi tror andre har av oss (slik andre ser oss). Idealselvbildet består trolig av noen mer realistiske ønsker om hvem vi vil bli, og noen ganske så urealistiske håp. Vi veksler mellom de tre dimensjonene reell, ideell og slik vi tror andre oppfatter oss, når vi vurderer og beskriver oss selv. Jo større sprik det er mellom den reelle og den ideelle selvpoppfatningen, desto større sjans for følelse av tilkortkomning. Å veksle mellom de tre dimensjonene av selvvurdering, gir rom for ulik vektning og derved ulik konklusjon over egen

moral. Vi kan eksempelvis avvise andres tilbakemelding på vår moralske fungering ved å tenke at de ikke kjenner oss. Når vi ikke lykkes å handle så moralsk som vi har tatt mål av oss å gjøre, så kan vi flykte fra ubehaget ved å fokusere på den ideelle selvforståelsen. Selvvurdering og derved grad av selvakseptering varierer med de tre dimensjonene. Jo større sprik mellom dem, desto større sjanse for å oppleve tilkortkomming og vansker med å få en klar identitet. Vår moralske fungering preges av om vi ser oss selv fra mening-, holdning- eller verdinivå. Det er en forklaring på hvorfor moral er nært knyttet til selvakseptering hos noen og lite hos andre .

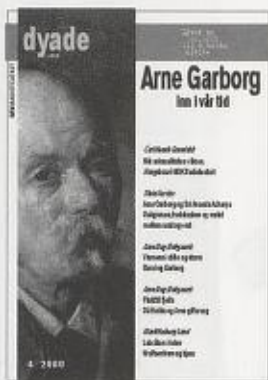

Moral handler om ansvar

Våre tre følgesvenner i denne artikkelen gjør en god del ukloke valg, krenker og fornedrer andre uten alltid å oppdage eller bry seg særlig om det. Felles er at de har gitt seg lite tid til å reflektere over seg selv og livet. Moral handler om ansvar. Å skape gode relasjoner til andre innebærer å se og ta ansvar for egne bidrag i relasjonen, å sortere ut hva som er mitt, ditt og vårt. Det krever mot å se seg selv, å erkjenne tilkortkomming. Det krever styrke å forsøke å forbedre seg. Uten særlig selvinnsikt er det vanskelig å utvikle moden moral og indre kontroll. Det krever mot og det krever tid. Ikke alle har mot, ikke alle tar seg tid.

Sluttnote:

1: Nærhetsetikk er ofte knyttet til filosofer som Martin Heidegger, Martin Buber, Jean-Paul Sartre og Knud Løgstrup

når alt blir kortere og kortere
 og kjappere og kjappere
 og morsommere og morsommere
 og hippere og hippere
 og mer og mer rocka -
 kan det være godt å trekke pusten
 og lese
 gå en tur med tankene
 luften dem
 la dem få noe å gnaske på

ET GAVEABONNEMENT TIL DEN SOM ER GLAD I Å LUFTE TANKENE?

DU KAN BESTILLE ABONNEMENT, GAVEABONNEMENT OG

ENKELTNUMRE ENKLEST PÅ TLF 23 11 87 00

ELLER DYADE.NO

BESTILLINGSSLIPP PÅ SIDE 63

dyade

DYADE nr. 2 1997

Mannen Peer Gynt
og hans kvinner

DYADE

Henrik Ibsen og
Peer Gynt

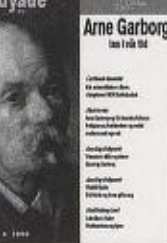
DYADE

**Gud lever
Gud dør**

Et skillepunkt i vår kultur
Hvordan er det å ha tro?

Et skillepunkt i vår kultur
Hvordan er det å ha tro?

dyade

Arne Garborg
1868-1942

Arne Garborg
1868-1942

Arne Garborg
1868-1942

Arne Garborg
1868-1942

Arne Garborg
1868-1942

Arne Garborg
1868-1942

Arne Garborg
1868-1942

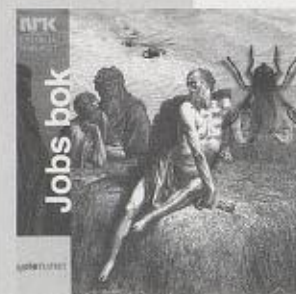
1998

Et dramatisk dikt

Henrik Ibsen: *Peer Gynt*

henrik ibsen

Henrik Ibsen: *Brand*

Jobs bok

Jobs bok

Arne Garborg: *Haugtussa*

Les og hør!

Med en kombinasjon av lyd-drama på CD fra NRK Radioteatret og et temahefte av tidsskriftet *Dyade* kan du få spennende opplevelser og føde for tanken.

Du kan høre en forestilling og lese om tolkninger, bakgrunn, sammenhenger.

Du får mer ut av å lese - og mer ut av å høre

Også Henrik Ibsens *Keiser og galileer* finnes på CD.

Dyade kan du bestille ved å bruke slippen på side 80. Eller over nettet: **dyade.no**

CD-ene får du i bokhandlene eller på **nrk.no** **lydbokforlaget.no**

Du finner det meste i Dyade. Tidsskriftet for deg som ikke leser tidsskrifter. Reflektert, men ikke tungt. Tankevekkende, men ikke innfløkt. Kanskje litt på tvers av tidens selvfølgelige tanker.

Hvert hefte belyser ett tema. Som abonnent er du derfor med i en liten bokklubb. For mindre enn 200 kroner får du fire hefter i året. Du kan også bestille enkeltnumre.

Ring 23 11 87 00
Fax 22 83 18 31
e-post: dyade@acem.no
Hjemmesider: dyade.no

Jeg bestiller:

- Abonnement på 4. nr. pr. år kr. 190
- Bok om Acem-meditasjon *Stillhetens psykologi* kr. 95
- Boken *Personlig produktivitet* kr. 145
- Boken *Tal bedre* kr. 145
- Boken *Stress - arbeid - kjærlighet* kr.95
- Godt grønt*. Kokebok for vegetarmat. kr. 95
- For kropp og sinn*. Vegetariske basisoppskrifter kr. 95
- Gratis brosjyre for Acems kurs

Følgende temahefter av Dyade:

.....
.....
.....

Navn:

Adresse:

BREV

Kan sendes
ufrankert i
Norden.
Adressaten
vil betale
porto.

SVARSENDING

AVTALE NR. 126000/95PB

Postboks 2559, Solli
NO-0202 OSLO
NORGE

the power of
silence

avspenning og overskudd

Kroppen trenger trening.
Sinnets trenger også trening
for å mestre stress og utfoldelse,
nærhet og følelser,
Du kan trene sinnet daglig med

acem-meditasjon

acem.no

tlf 23118700

Er det bare moralister og prektige som er opptatt av moral?
Bare nevrotikere som har dårlig samvittighet?
For 68-generasjonen er moral ofte politisk ukorrekt.
Moral er pekefinger og skjønnepreken.
Moral er forkastelig.

Men utvikling av moral er noe av det viktigste ved psykologisk modning.
En person uten moral er uspiselig.
Hvordan utvikle moral hos unge?
Mye tyder på at vi har mislykkes med nettopp det.

DAYA D E 4 2003 FENG SLEND E FRIHET